

Tradice a nové přístupy ke kulturním dějinám v české historické rusistice

RADOMÍR VLČEK

Past Tradition and New Approaches to Cultural History in Czech Historical Russian Studies

ABSTRACT: The aim of this paper is to address the traditions associated with studying cultural history as shaped by Czech Historical Russian studies, and to outline the steps being taken in current research. Its ambition is to point out that the study of cultural history provides an obvious enrichment to the holistic knowledge of the Russian (Soviet) past. This work is conceived as an analytical one with certain elements of synthesis. The defined topic has not been dealt with thus far, and it therefore relies on overviews and analytical probes into past Czech historical Russian studies or possibly Czech historiography as a whole. As regards how, to what extent, and the approaches that may be used to examine cultural history, this paper aims to be a case study and not only outline the state of research in this field, but also the possibilities for expanding knowledge in other areas of historical Russian studies. In order to explain the author's intentions more clearly, the first part of the paper focuses on the definition of the subject of cultural history. It is primarily based on the standpoint of Peter Burke, a British historian, and his somewhat negativistic formulation of what cultural history is not. He warns about situations, by no means unique ones, where cultural history has been confused with the history of culture. He does not address any Czech studies about the history of culture. Because Czech Historical Russian studies have not yet processed the cultural history of the Russian past in a synthetic manner, the role of this discipline is to draw attention to such works and key individuals, who within their professional historiographical sphere of interest examined the more widely understood non-political level of the Russian past, or at least some of its aspects (but no clearly definable economic, social or legal history, or the history of ideas and ideologies). It is essential to be able to define them as a part of or, at a minimum, a borderline area of cultural history. To clarify the approach, this study mentions in more detail the author's view of the paradigms of Czech Historical Russian studies and the paradigm of Russia.

Keywords: Cultural History, History of Historiography, Historical Russian studies, Czech Historical studies, Russia, Czech Historical Russian studies

Cíl práce

Cílem statě je pojednat o kořenech, vývoji a současnosti studia české historické rusistiky zaměřené na kulturní dějiny, vyzdvihnout její nejčastější badatelské modely a upozornit na její stávající tematické a metodologické trendy.¹ V první části se stu-

¹ Text studie byl inspirován tradicí mezinárodních symposií o kulturních dějinách, která vznikla v roce 2017 z iniciativy tehdejšího vedoucího katedry historie filozofické fakulty Katolické univerzity v Ru-

die věnuje vymezení základních paradigmatických východisek. Po něm následuje pojednání o genezi a vývoji studia kulturních dějin Ruska v českém prostoru a ve třetí části o trendech v nejnovější době. Práce má analyticko-syntetický charakter s ambicemi případové studie, jež v závěru nastiňuje možnosti a potřeby aktuálního českého historicko-rusistického bádání kulturních dějin. Takto vymezené badatelské téma nebylo doposud ve středoevropském prostředí sledováno. Autor se opírá o dosavadní historiografické sondy do zájmu českého dějepiscetví o ruskou minulost. Využívá především práce Václava Vebera (1931 – 2016), jež se soustředily na českou historickou rusistiku,² ale i tematicky širěji koncipovaná díla o dějinách českého dějepiscetví. Jde zejména o studie Josefa Hanzala (1934 – 2002),³ Františka Kutnara (1903 – 1983),⁴ Jaroslava Marka (1926 – 2011),⁵ z doby meziválečné či starší, Josefa Kalouska (1838 – 1915)⁶, Jaroslava Prokeše (1895 – 1951)⁷ a Josefa Šustu (1874 – 1945)⁸. Práce neopouští stranou ani analytické studie o institucionálním vývoji české historické rusistiky typu práce Lenky Vlčkové Kryčerové⁹ a opírá se o autorovy dřívější práce o tradici českých historicko-rusistických bádání.¹⁰ Přes snahu předestřít širokou rovinu české historické rusistiky. Studie nemá ambici být všeobjímajícím a vše vyčerpávajícím pohledem. Snaží se pojednat o nejvýznamnějších osobnostech, nejdůležitějších dílech (především syntézách a monografiích) a typických trendech. Některé nuance, zejména projevované dílčími analytickými

---

žomberku doc. Mgr. Jaroslava Nemeše, PhD. Autor statě při prvním setkání přednesl teze, jež se staly základem této práce.

² VEBER, Václav. Česká historiografie o Rusku a Jan Slavík. Doslov po 80. letech. In SLAVÍK, Jan. *Leninova vláda (1917 – 1924)*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 289 – 339; VEBER, Václav. Tradice české historiografie dějin Ruska a SSSR. In VEBER, Václav (ed.). *Ruské a sovětské dějiny v české poválečné historiografii*. Praha : Společnost pro výzkum střední a východní Evropy v České republice, 1996, s. 7 – 15.

³ HANZAL, Josef. *Cesty české historiografie 1945 – 1989*. Praha : Karolinum, 1999.

⁴ KUTNAR, František. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví 1. Od počátků národní kultury až po vyznění obrodného úkolu dějepiscetví v druhé polovině 19. století*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1973; KUTNAR, František. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví 2. Od počátků pozitivistického dějepiscetví na práh historiografie marxistické*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1978.

⁵ KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2007; MAREK, Jaroslav. *Jaroslav Goll*. Praha : Melantrich, 1991.

⁶ KALOUSEK, Josef. Přehled dějepiscí činnosti české v letech 1872 – 1877. In *Osvěta*, 1877, roč. 7, č. 1, s. 70 – 80.

⁷ PROKEŠ, Jaroslav. Literatura dějepiscí. In *Československá vlastivěda 10*. Praha : Orbis, 1931, s. 254 – 305.

⁸ ŠUSTA, Josef. *Dějepiscetví. Jeho vývoj v oblasti vzdělanosti západní ve středověku a v době nové*. Praha : Historický klub, 1933.

⁹ VLČKOVÁ KRYČEROVÁ, Lenka. Studium dějin Ruska a SSSR v Československé akademii věd 1950 – 1969. Československo-sovětský institut a Ústav dějin evropských socialistických zemí. In *Slovanský přehled*, 2015, roč. 101, č. 2, s. 319 – 355; VLČKOVÁ KRYČEROVÁ, Lenka. Československo-sovětský institut ČSAV v prvním desetiletí tzv. normalizace a jeho rusistická bádání. In *Slovanský přehled*, 2018, roč. 104, č. 3, s. 825 – 851.

¹⁰ VLČEK, Radomír. Česká poválečná historiografie a studium ruských dějin od vlády Kateřiny II. do r. 1917. In VEBER, Václav (ed.). *Ruské a sovětské dějiny v české poválečné historiografii*. Praha : Společnost pro výzkum střední a východní Evropy v České republice, 1996, s. 21 – 36; VLČEK, Radomír. Tradice českých bádání o minulosti carského Ruska. In *Slovanský přehled*, 2017, roč. 103, č. 3, s. 539 – 588; ŠESTÁK, Miroslav – VLČEK, Radomír. East European Studies. In PÁNEK, Jaroslav (ed.). *Historica. Historical Sciences in the Czech Republic, 7-8, Czech Historiography in the 1990s*. Prague : Institute of History, 2000 – 2001, s. 181 – 226.

studiemi, ponechává, mj. s ohledem na proponovaný rozsah studie, stranou. Stejně tak se nevěnuje skutečnosti, zvláště výrazné v meziválečném Československu, že některé osobnosti, které utvářeli českou historickou rusistiku (zejména představitelé emigrace z ruského impéria) kratší či delší dobu působili na Slovensku a za nechali zřetelnou stopu i pro utváření a profilování slovenské historické rusistiky.

Paradigma kulturní dějiny

Základním metodologickým východiskem práce je definování předmětu kulturní dějiny. Je činěné v intencích pojetí britského historika Petera Burka (*1937), jež navázalo na Brita Herberta Butterfielda (1900 – 1979) a Francouze Michela Foucaulta (1926 – 1984). Burke ve své metodologicky orientované publikaci *Variety kulturních dějin*, kterou poprvé vydal v roce 1997 a jež vyšla o necelých deset let také v českém překladu, k vymezení kulturních dějin napsal: „*Tak jako nepanuje shoda v tom, co tvoří kulturu, neexistuje ani shodný názor na to, v čem spočívá kulturní historie. Před více než čtyřiceti lety sestavili dva američtí vědci soupis variant užití tohoto termínu v angličtině a shromáždili více než dvě stě konkurenčních definicí. Kdybychom vzali v úvahu jiné jazyky a oněch chybějících posledních čtyřicet let, snadno bychom jich našli ještě daleko víc. Při zkoumání našeho předmětu snad tedy bude příhodné, parafrázujeme-li existencialistickou definici člověka a řekneme, že kulturní historie nemá svou podstatu. Můžeme ji definovat jen z hlediska jeho vlastní historie.*“¹¹

Burke chápal kulturní dějiny v širokém kulturně civilizačním rozměru, jenž byl uvnitř ohraničen nepolitickou minulostí a vně historickými obory typu sociálních a hospodářských dějin, právních dějin, dějin idejí a dějin ideologií. V aplikaci tohoto pojetí uchopíme paradigma kulturní dějiny ve smyslu zájmu české historické rusistiky o nepolitickou sféru ruské minulosti, přičemž budeme akceptovat další Burkeovo stanovisko, a to, že kulturní dějiny jsou v rámci komplexu dějepisného pohledu vymezitelné pouze negativně: definováním „pouze“ toho, co nejsou. Učíme tak zejména proto, že snaha o jednoznačnou pozitivní definici co kulturní dějiny jsou, může vést k zúžení předmětu jejich studia a hlavně k jejich zaměňování s dějinami kultury, v nichž literatura, jazyk, víra, etnologie a další obory dějin kultury čnějí nad historií. Máme k tomu precedens. Takový přístup ke kulturním dějinám totiž můžeme vidět např. ve starším dějepisectví v pohledu na obecné dějiny předního rakouského historika meziválečné doby Egona Friedella (1878 – 1938)¹², nebo v moderní době v obrazu dějin ruského impéria britského historika Orlanda Figese (*1959)¹³. Byť v případě Figese to není jednoznačné. V publikaci *Natašin tanec*, kterou Figes vydal anglicky v Londýně v roce 2002 a jež vyšla česky o dva roky později, byly kulturní dějiny zaměňovány za dějiny kultury. Figes v *Natašině tanci* sledoval dějiny ruského impéria 18. a 19. století prizmatem proměn literatury,

¹¹ BURKE, Peter. *Variety kulturních dějin*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 9.

¹² FRIEDEL, Egon. *Kulturní dějiny novověku. II. Krize evropské duše od černé smrti do první světové války*. Praha : Triton, 2006, s. 11–20.

¹³ FIGES, Orlando. *Natasha dance. A Cultural History of Russia*. New York : Metropolitan Books Henry Holt & Company, 2002; FIGES, Orlando. *Natašin tanec. Kulturní historie Ruska*. Praha; Plzeň : Beta-Dobrovský, 2004.

hudby, vědy a umění.¹⁴ Nepochybně se jednalo o zajímavý, přínosný a pro poznání ruské minulosti cenný obraz. Skutečným kulturním dějinám, jak je definoval Peter Burke, se však přibližoval jen jistým nakročením do obrazu tzv. každodennosti a snahy o charakteristiku mentality ruské společnosti 18. a 19. století. Figes ovšem Burkeho pojetí neodmítl. V jeho nejnovější monografii *Evropané* to je zcela zřetelné. Poprvé tuto práci vydal roku 2019. Českého ani slovenského překladu se ke škodě věci zatím nedočkala, ale i přesto ji může chápat jako výraznou tematickou i metodologickou inspiraci pro další české zpracování kulturních dějin Ruska. Byť i, jak je zřejmé z názvu, Figesovi v jeho obrazu nešlo jen o Rusko.¹⁵

Abychom zřetelně vymezili paradigma kulturní dějiny, jak je námi sledováno, sumarizujme, že ve shodě s britským historikem obecných kulturních dějin Peterem Burkem a zčásti i britským historickým rusistou Orlandem Figesem nám jde o pohled, v němž je primární nepolitická historie. Kultura je v tom definována jako soubor vybraných tvůrčích lidských činností, jakou je například literatura, umění, tradice, jazyk, divadlo, náboženství, případně i vzdělávání, které jsou ve vztahu ke sledované nepolitické historii sekundární, ale s ní úzce související. Podle našeho názoru jde totiž o činnosti, bez nichž se obraz kulturních dějin ve smyslu nepolitické minulé činnosti neobejde. Ovšem jen za kondicionálního předpokladu, že jsou s minulostí v kauzálním vztahu, ji i sami sebe provazující. Nezbytnou podmínkou rovněž je, aby byly sledovány v souvislostech, jež definují dějinný rámec.

Ne ve všech takových bádáních musí být explicitně uvedeno, že jde o kulturní dějiny. Nemusejí být ani splněny všechny aspekty současně. Tak jako i v jiných historických oborech, i v kulturních dějinách je možný určitý výběr, či i jen „nakročení“ k podstatě. Pro celek poznání kulturní historie jsou cenné i takové práce. Upozorňujeme na to i proto, že shodně s Burkem chápeme ve vztahu ke kulturním dějinám ostatní obory, jako je hospodářství, právo či sociální rovinu, jako nezbytná tematická bádání, které stojí vedle nich. Neznamena to však, že by při výkladu kulturní historie měly být zcela ponechány stranou a že by se jich badatel kulturních dějin neměl dotýkat. Dokonce naopak! Stěžejní ovšem je, že konstrukce kulturních dějin je primárně stavěna na nepolitické historii. To, co je definováno jako „kulturní“, tvoří její nezbytný obsah. Ten však není bez konstrukčního „obalu“ uchopitelný, pochopitelný a vlastně ani interpretačně naplnitelný. Současně tedy jde o to, že při analýze kulturních dějin se musíme dotýkat i takových věcí, které stojí na jejich pomezí či dokonce za jejich hranicemi. To je případ hospodářských, sociálních či právních dějin. Kulturní dějiny, tak jak jsme je výše vymezily, jsou s nimi, alespoň za jistých, konkrétních okolností, jež je nutné zmínit, v úzké provázanosti.

Paradigma česká historická rusistika

Druhé stěžejní paradigma, kterému se v této studii věnujeme, je česká historická rusistika. Jeho obsahová náplň je oproti paradigmatu kulturní dějiny zřejmější, najmě, když je ztotožníme s obvyklým termínem česká historická bádání o dějinách

¹⁴ FIGES, Natašin tanec, např. s. 204 – 235.

¹⁵ FIGES, Orlando. *The Europeans. Three Lives and the Making of a Cosmopolitan Culture*. B. m. : Allen Lana, 2019; b. m. : Penguin, 2020.

Ruska. Při této identifikaci je ovšem otázkou, zda jednoznačně chápeme paradigma Rusko. Jeden z koryfejí českých bádání o dějinách střední, východní a jihovýchodní Evropy, o němž bude dále v textu řeč, Josef Macůrek (1901 – 1992), připravoval ve druhé polovině 30. let 20. století syntetické zpracování ruské minulosti. Práce kvůli politickým okolnostem mohla vyjít až v roce 1947. Nejmenovala se však Dějiny Ruska, jak bychom patrně očekávali, ale *Dějiny východních Slovanů*.¹⁶ S ohledem na poválečná léta bychom mohli název spojovat se vzedmutou vlnou slavistických dějepisných a archeologických bádání a odkazů na slovanskou vzájemnost. Skutečný důvod ovšem tkvěl v Macůrkově názoru, který vyčteme z úvodu knihy: „*Stará jména východoslovanských kmenových skupin byla sice nahrazena už v 9. – 10. stol. novým jménem Rus, které se stalo pojmem pro všechny východoslovanský život, jehož užívali východní Slované přes své politické roztržštění až do nové doby; ale vnitřní diferenciační postup ve východním Slovanstvu tím zastaven nebyl, zvláště když rozdílné politické, kulturní, hospodářské, i náboženské tomu napomáhaly. Výsledkem tohoto diferenciačního procesu byl vznik zvláštního celku ruského, ukrajinského a běloruského. Zvláštní tyto etnické útvary se objevují v hotové formě teprve v nové době (19. – 20. stol.), a to tak, že třeba s nimi počítati už navždy jako s hotovými konstantami ve slovanských dějinách.*“¹⁷

České prostředí ovšem termín Rusko běžně používá. Opírá se o model, který byl poprvé jednoznačně vyjádřen na počátku 19. století ve stěžejním díle jednoho z nejvýznamnějších představitelů moderní ruské historiografie – Nikolaje Michajloviče Karamzina (1766 – 1826). Karamzin ve svých dvanáctidílných *Dějínách ruského státu (Istorija gosudarstva rossijskogo)*, jež poprvé vycházely v letech 1816 – 1829, vymezil Rusko jako stát, jehož geneze se vinula od Kyjevské říše / Kyjevské Rusi přes období její devastace mongolskými a tatarskými nájezdy po „znovuobnovení“ Ruska / Rusi s centrem v Moskvě, přesněji Moskevský (ruský) stát, jehož přímým nástupcem bylo multietnické sanktpetěrburské impérium – Rossija –, u jehož zrodu stál první ruský imperátor, car Petr I. Alexejevič, zvaný Veliký (1689 – 1725). Vše bylo pro Karamzina Ruským státem (Gosudarstvo ruskoje / rossijskoje), v češtině jednotně vyjádřeno – Rusko. Důvod Karamzinovy konstrukce spočíval v jeho snaze naplnit zpolitizovaný cíl – zdůvodnit nezpochybnitelnou existenci ruského státu na bázi hluboké historicity, jednotného, byť i se vyvíjejícího, ale na základních neměnných pravoslavně duchovních kořenech stojícího, nikým a ničím nenarušitelného a i přes občasné hrozby nepřátel vždy udržitelného základního kamene. Jeho stěžejní hodnotovou kategorií, která měla být všemi (nejen obyvateli impéria) vnímána, chápána, tolerována i respektována, byla jeho velikost, neohroženost, síla a schopnost mocenské konkurence za všech a ve všech okolnostech. Toto vše se podle Karamzina stále upevňovalo a „Rusko“ se kvantitativně rozšiřovalo (expandovalo).¹⁸

Pro Karamzina a na něj navazující interpretace Ruska se paradigma Rusko opíralo o definování jeho geopolitické cesty od Rusi Kyjevské, přes Moskevskou Rus po Sanktpetěrburskou „Rossiju“. V nové době na ně navázal Sovětský svaz a jeho

¹⁶ MACŮREK, Josef. *Dějiny východních Slovanů 1 – 3*. Melantrich : Praha, 1947.

¹⁷ MACŮREK, Dějiny východních Slovanů 1, s. 5 – 6.

¹⁸ KARAMZIN, Nikolaj Michajlovič. *Istorija gosudarstva Rossijskogo*. I., Sanktpetěrburg : Vojennaja Tipografija Glavnago štaba Jego Imperatorskago Veličestva, 1816, s. IX – XXVIII; Dostupné též na internetu: <http://www.kulichki.com/inkwell/text/special/history/karamzin/kar01_00.htm> [15. 3. 2021].

stávající státo-právní nástupce Ruská federace. České prostředí a neplatí to jen pro něj, často ve zjednodušeném náhledu vše subsumovalo pod termín Rusko.¹⁹

Není naším cílem polemizovat s oprávněností takto široce pojímaného paradigmatu Rusko a vysvětlovat, jak hluboce je v jeho podstatě zakořeněna geopolitika „Ruska“. Jde nám „jen“ o upozornění na skutečnost, že za paradigmatem Rusko je třeba vidět i jeho kulturně civilizační podstatu, především jeho proměny, které ani zdaleka nejsou jednotně „ruské“, byť i geopolitický tlak „ruského“ politického centra je v minulosti mohl, či dokonce ve vlastním mocenském zájmu musel, deformovat. Jednoduše vyjádřeno: ne vše, co popisujeme jako ruské, musí být v kulturních dějinách skutečně „ruské“ a již vůbec ne jednotně „ruské“. Nejsnáze tuto skutečnost vystihují cestopisy obsahující v sobě alespoň jisté prvky historické analýzy.²⁰

Vrátíme-li se k úkolu definovat paradigma česká historická rusistika, pak je třeba se zastavit u adjektiva český. Kdo je k němu přiřazován? Ten, kdo se etnicky hlásí k české komunitě, mluví česky a na českém území působí? Primárně jde při vymezení paradigmatu česká historická rusistika o soubor poznatků české historické vědy. Zpravidla tak je činěno na českém území. Přitom k němu mohou přispět i osoby jiné národní příslušnosti, nebo naopak Češi působící v zahraničí. Za součást české historické rusistiky ovšem nepovažujeme práce jinonárodních autorů, které vznikly v jiném než českém prostředí, v jiném jazyce a byly do češtiny „pouze“ přeloženy. Přesto, že mohly mít význam po stránce metodologické a mohly mít vliv na český obraz o minulém Rusku. Obdobně ze sféry české historické rusistiky vylučujeme jednoznačně žurnalistické a čistě politické pohledy. V jejich případě je důvodem nesplnění kondicionální podmínky pro vymezení historické rusistiky, kterou je užití historických metod bádání. K tomu podotkneme domněnku, že tyto metody by neměly být odlišné od těch, které se užívají při bádání o obecných dějinách. Shodně s nimi by měly reflektovat moderní formy a přístupy. Shrňme proto, že paradigma česká historická rusistika chápeme jako relativně samostatný podobor českého dějepiscectví, jenž je co do obsahu soustředěn na geopolitický a kulturně civilizační prostor Ruska a metodologicky využívá metody dějepiscectví obecných dějin.

Nejnovější české syntézy o ruských dějinách

Česká historická rusistika učinila v polovině roku 2017 z hlediska tvorby syntetických prací o ruských dějinách významný krok: bylo vydáno nové zpracování *Dějiny Ruska* z pera českých historiků. Jejich autoři patří především mezi třicátníky a čtyřicátníky. Jedná se tedy o generaci nepoznamenanou marxistickou ideologickou determinací zpracování dějin a schopnou absorbovat moderní západní metodologické a tematické vzory. To také editor a spoluautor knihy, Zbyněk Vydra (*1978) v úvodu zdůraznil. Jak těmito slovy, tak také přístupem k redigování knihy zřetelně prokázal schopnost aplikovat odkaz jednoho ze svých učitelů Václava Vebera ve smyslu

¹⁹ VLČEK, Radomír. *Impérium – stát – společnost. Proměny ruského impéria v 18. století*. Praha : Historický ústav, 2021, s. 37 – 39.

²⁰ Např. RYŠAVÝ, Martin. *Cesty na Sibiř*. Praha : Revolver Revue, 2008; HRABAL – KRONDAK, Fero Richard. *Cesta na Tajmyr aneb po Jeniseji k Severnímu ledovému oceánu*. B. m. : CAD Press, 2020.

upozornění, jaké jsou tematické a metodologické meze dosavadních českých zpracování ruských dějin. Především šlo o jejich soustředění na politický profil.²¹

Veberův odkaz je zřetelný např. při porovnání s obdobnými *Dějiny Ruska*, které dříve zpracoval kolektiv historiků vedený někdejší ředitelem Ústavu dějin východní Evropy ČSAV Milanem Švankmajerem (1928 – 2003). Poprvé vyšly v roce 1995.²² Přes svoje soustředění (ale možná s ohledem na dobu vzniku i právě proto) na politické dějiny se staly natolik populární, že Nakladatelství Lidové noviny ve své edici *Dějiny států* připravilo v následujících 15 letech dalších pět postupně upravovaných, doplňovaných a rozšiřovaných vydání.²³ To i přesto, že z původních spoluautorů – Milan Švankmajer, Václav Veber, Zdeněk Sládek (1926 – 2003) a Vladislav Moulis (1931 – 2006) – žil v době přípravy posledního, šestého vydání jediný: Václav Veber. Kolektiv ovšem od čtvrtého vydání, jež vyšlo v roce 2004, doplnil překladatel Libor Dvořák (*1948), který popisoval nejnovější dění v Ruské federaci. Jako komentátor Českého rozhlasu a překladatel dokázal právě on do výkladu vložit nakročení za hranice politické historie.²⁴

Švankmajerovské *Dějiny Ruska*, jak se jim obvykle podle jejich hlavního autora a editora přezdívalo, se v uplynulých letech staly populární příručkou jak mezi odborníky, tak i širší veřejností. Nelze jim upřít řadu předností, které opravňovaly i k tomu, aby byly jako východiskový populárně naučný přehled doporučovány studentům historických oborů filozofických fakult v České republice i na Slovensku. Pozitivní bylo především to, že se jednalo o skutečně český/československý pohled na ruskou minulost. Takový, který refleктоval českou dějinnou zkušenost. Z pohledu kulturních dějin však mnoho nepřinesly. Pokud se jich přece jen místy dotkly, pak pouze v rovině dějin literatury či umění, tedy toho, co Peter Burke za kulturní dějiny ani nepovažoval.²⁵ Neobjevila se v nich ani žádná interakce mezi kulturou a politikou, uchopitelná v charakteristice vývoje kulturně civilizačního typu. Dominantní ve švankmajerovských *Dějínách Ruska* byly politické dějiny obohacené o vstupy do hospodářských dějin. S jistou mírou nadsázky bychom mohli o pojetí, které v nich bylo využito, hovořit jako o žánru „dějin carů“.²⁶

Absence kulturních dějin byla ve švankmajerovských *Dějínách Ruska* nepochybně dána tím, že jejich základem se stalo přehledové zpracování ruských dějin, které připravil kolektiv československých rusistů v roce 1967. Jednalo se o práci *Dějiny Svazu Sovětských socialistických republik. Přehled politického vývoje společnosti. Díl 1.: Dějiny Ruska*. Vyšla sice v době, kdy bylo možné zaujmout kritické stanovisko vůči oficiálním ruským a sovětským přehledům dějin, ale kdy byla moderní tzv. západní literatura a dokonce i východní, ta, která byla založena na pramenech, nedostupná, nebo dostupná ve velmi omezené míře.²⁷

²¹ VEBER, Česká historiografie o Rusku a Jan Slavík, s. 312 – 317.

²² ŠVANKMAJER, Milan a kol., *Dějiny Ruska*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1995.

²³ ŠVANKMAJER, Milan a kol., *Dějiny Ruska*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1995; 1996; 1999; 2004; 2008; 2010.

²⁴ ŠVANKMAJER a kol., *Dějiny Ruska*, 2004 s. 511 – 543.

²⁵ BURKE, Variety kulturních dějin, s. 24 – 29.

²⁶ ŠVANKMAJER a kol., *Dějiny Ruska*, 1995, s. 5.

²⁷ ŠVANKMAJER, Milan a kol., *Dějiny Svazu Sovětských socialistických republik. Přehled politického vývoje společnosti Díl 1.: Dějiny Ruska*. Praha : Academia, 1967, s. 3 – 7.

Oproti tomu *Dějiny Ruska*, které bychom v tradici švankmajerovských dějin mohli označit podle jejich hlavního autora „vydrovské“, jsou jiného charakteru. Dějinám kultury v nich je věnována pozornost jako jedné ze stránek ruských dějin, v některých pasážích dokonce jako se vzájemně podmiňujících a ovlivňujících politickou a hospodářskou linii. Charakteristická je při tom pozornost věnována ruským církevním dějinám a jejich vazbě s kulturními dějinami. Kulturní dějiny tedy v nich nejsou sledovány, řečeno slovy klasika německé filozofie Georga Wilhelma Friedricha Hegela (1770 – 1831), „an sich“, samy o sobě, ale „für sich“, pro sebe, v kauzální souvislosti. Navíc z vydrovských *Dějin Ruska* plyne, jak důležité je v případech pojednání o ruské minulosti sledovat právě tyto dvě části dějin a klást je do souvislosti s ostatními dějinnými projevy.²⁸

Kořeny české historické rusistiky

Česká historická rusistika má, co se týče obsahu svého studia, tedy sledování minulosti ruského státu a ruské společnosti, bohaté tradice. I když lze najít i starší vazby, obvykle se jeho kořeny definují pro druhou polovinu 18. století. Spojeny jsou se zakladatelskými osobnostmi české slavistiky Gelasiem Dobnerem (1719 – 1790) a Josefem Dobrovským (1753 – 1829). Dobner i Dobrovský svoje historicko-rusistická bádání zasazovali do širších slovanských souvislostí. Ruské prostředí, v jejich případě nešlo jen o stát, jak se stalo typické pro většinu moderních českých obrazů ruské minulosti, bylo v jejich pojetí „pouze“ jejich organickou součástí. Z dobově širše koncipovaného obrazu Slovanstva plynul i jejich zájem o kulturní jevy a o vztažovou problematiku, jež s nimi souvisela.²⁹

Předností Josefa Dobrovského a jeho velkým vkladem do tradice české historické rusistiky byla především skutečnost, že sledoval ruské dějiny na základě doložitelných písemných pramenů. Byl ovšem především filolog, i když se snahou o historický rozhled. Historické dění primárně podmiňoval studiem jazyka a literatury. I sledování slovanské jazykové příbuznosti, které v jeho bádání stálo na prvním místě, zasazoval do kulturně historických souvislostí.³⁰

Dobrovský v uvedeném kulturně historickém pojetí nebyl jediným ani originálním. Podobný přístup lze najít především mezi historiky, lingvisty a literárními vědci německého prostředí, zejména pak stoupenci německé klasické filozofie. Z nich také Dobrovský jak metodologicky, tak tematicky čerpal. Spíše však než o kulturních dějinách v Burkeovském smyslu můžeme hovořit o filologickém pojetí dějin, v němž šlo o nahrazování a doplňování politických aspektů poznání minulosti znaky jazyka.³¹

Identické, především filologické, i když o některé literární, uměnovědné a etnologické znaky rozšířené pojetí ruské minulosti konceptualizované do souvislosti

²⁸ VYDRA, Zbyněk a kol. *Dějiny Ruska*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2017, s. 5 – 6.

²⁹ VLČEK, Radomír. Slovanství, panslavismus a rusofilství při formování moderního českého národa. In *Slovanské historické studie*, 2005, roč. 30, s. 62 – 63.

³⁰ VLČEK, Radomír. Dobrovský, Rusko a rusofilství. In VAVŘÍNEK, Vladimír – GLADKOVÁ, Hana – SKWARSKÁ, Karolina (eds.). *Josef Dobrovský. Fundator studiorum slavicorum*. Praha : Slovanský ústav, 2003, s. 196 – 206.

³¹ SUNDHAUßEN, Hans. *Der Einfluß der Herderschen Ideen auf die Nationsbildungen bei den Völkern der Habsburger Monarchie*. München : R. Oldenbourg, 1973, s. 48 – 63.

slovanské vzájemnosti (a do značné míry i za ně zasunuté) bylo sledovatelné u generace českých intelektuálů ovlivněných názory Josefa Jungmanna (1773 - 1843). Ovlivňovaly české historické myšlení, nejen rusistického zaměření, po celou první polovinu 19. století. Do značné míry jim byla vlastní nekritičnost až adorace ruského prostředí. Zmínit bychom mohli také koncepci slovenského buditele Jána Kollára (1793 - 1852) a další tehdejší představitelé formující se moderní slovenské národní identity, tedy slovenského národního obrození, pro něž bylo typické široké vnímání kulturně civilizační aspektů minulosti, nikoli však kulturních dějin jako takových.³²

Ve smyslu soustředění na historii při obecném studování minulosti Slovanstva, stejně jako Ruska, můžeme v českém prostředí identifikovat změnu krátce po polovině 19. století, kdy se vlivem rozvoje evropské vědy a její institucionalizace profilovalo jako samostatný vědní obor i české dějepisce. Co se týče jeho rusistické orientace, pak šlo především o to, že někteří čeští historici studovali českou minulost takovým způsobem, že v ruské historii hledali analogie či odlišnosti s českým prostředím. Vlastně šlo o návrat k pojetí Dobrovského, hledajícího oporu pro definování české minulosti odkazem na analogie a odlišnosti. Ovšem již nikoli v lingvistickém či lingvisticko-historickém, ale ve skutečně historickém a kulturně historickém smyslu. Mezi takové osobnosti patřil především Josef Kalousek (1838 - 1915), historik dějin českého selského stavu. V jeho pojetí se snoubila politická historie se sociální a ta se znaky kulturních dějin. Nešlo však o jejich celek, ale jen jednotliviny. Kalouskovi se totiž jednalo o poznání a vysvětlení té části kulturních dějin, která se dotýkala selské každodennosti, především venkovského způsobu života.³³

Konstituování moderní české historické rusistiky

Další tematická a metodologická změna nastala v českém prostředí na přelomu osmdesátých a devadesátých let 19. století. V té době se i česká historická věda institucionalizovala: jednak vznikla samostatná česká část Karlovy univerzity a jednak byla ustavena Společnost nauk a umění císaře Františka Josefa, předchůdkyně dnešní Akademie věd.³⁴ Na filozofické fakultě české části Karlovy univerzity byla ustavena stolice českých dějin, jejíž ordinář, Jaroslav Goll (1846 - 1929) nesledoval české dějiny pouze „pro sua“, ale v širších všeobecně evropských souvislostech. Ostatně jedním z jeho zaměření byly česko-polské a česko-pruské vztahy.³⁵

Přelom 19. a 20. století se stal dobou, ve které nebylo třeba sáhodlouze vysvětlovat, že se české prostředí po staletí nacházelo na pomezí dvou kulturně civilizačních profilů, západního a východního, ani to, že oběma bylo více či méně ovlivňováno, v různých historických etapách pozitivně i negativně. Bylo proto přirozené, že Goll uvažoval o tom, že by stolice dějin měla mít odborníky jak na české dějiny, tak na západní i východní Evropu. Co se týče východní Evropy, pak i nadále převážovalo dobové pojetí soustředěné na vztahovou problematiku a jí nadřazené pojetí

³² VLČEK, Slovanství, panslavismus a rusofilství, s. 64 - 66.

³³ KALOUSEK, Josef. O zřízení a původu obce velkoruské. In *Časopis Musea Království českého*, 1880, roč. 54, b. č., s. 503 - 533; KALOUSEK, Josef. *České státní právo*. Praha : Bursík & Kohout, 1871.

³⁴ MÍŠKOVÁ, Alena - FRANČ, Martin - KOSTLÁN, Antonín (eds.), *Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích*. Praha : Academia, 2010, s. 195 - 199.

³⁵ GOLL, Jaroslav. *Čechy a Prusy ve středověku*. Praha : Bursík & Kohout, 1897.

všeobjímající slovanské vzájemnosti. V rámci toho se jaksi přirozeně formovalo historiografické vidění v širších než jen politických dimenzích. Inspirace Kalouskovým vztahem ke kulturním dějinám, stejně jako starším lingvo-historickým soustředěním, byla zřejmá. Metodologický postup plynul ze skutečnosti, že pro danou dobu bylo slovanství uchopitelnější v kulturně historických souvislostech než politických a ideových, jak se stalo vlastní pozdější době. Oproti lingvistickému pojetí Dobrovského se ale jednalo i o sledování literárních, věroučných i např. folklorních dimenzí. Postupně také nacházíme stále výraznější zmínky o kulturně historických projevech, především těch, které bychom dnes definovali jako znaky každodennosti.³⁶

Českému prostředí dlouhodobě chyběla syntetická zpracování ruských dějin. Dílčí studie, jak je patrné na Kalouskově příkladu, se objevovaly, ale neexistovaly odborníci, kteří by se ruské minulosti věnovali systematicky a dlouhodobě. Tak, aby po předchozích dílčích studiích sestavili syntézu. Obvykle se za první vědeckou syntetickou práci o ruských dějinách označuje dvousvazková publikace Jaroslava Bidla (1868 – 1937) *Rusko v 19. století*. Jde skutečně o syntetizující pohled na jedno z nejdůležitějších období ruských dějin, tematicky se dokonce lehce dotýká některých projevů ruských kulturních dějin, ovšem metodologicky poněkud pochýbením. Bidlo využil k jejich sepsání tehdejší autoritu ruské historiografie Nikolaje Ivanoviče Karejeva (1850 – 1931). To byl především historik obecných dějin se zaměřením na sociální stránku Velké francouzské revoluce. Od toho se také odvíjelo Karejevovo vyjádření o ruské minulosti. Ku prospěchu ovšem bylo, že Karejev se příliš neodchýlil od pozitivistické metodologie, i jeho soudy o ruských dějinách byly zpravidla založené na pramenech. Karejevovou předností byl zájem o sociální dějiny. Bidlo i z toho leccos převzal. Vytvořil tím jednu specifickou tradici českých historicko-rusistických bádání – důraz na sociální obraz ruské minulosti. Současně mu bylo vlastní téměř abstrahování od kulturních dějin, přesněji nepochopení jejich významu pro celostní poznání ruské minulosti, zejména co se týkalo kulturně civilizací podstaty.³⁷

Na tomto místě se sluší srovnání Bidlovy práce s jinou, zdánlivě pozoruhodnou přehledovou prací o ruských dějinách, která vyšla v českém prostředí o půl století dříve. Jednalo se o *Dějiny Ruské od nejstarších dob až do nejnovějšího míru pařížského* spisovatele, básníka a žurnalisty Ludvíka Rittera z Rittersbergu (1809 – 1858), které vyšly tiskem a nákladem Jaroslava Pospíšila v Praze v roce 1857. I v případě Ritterova přehledu, ve kterém nebylo ani v nejmenším zmíněno, že by vzniknul na základě vlastního bádání, byl zřejmý vzor ruského historika. Dokonce více než vzor! Přímo v podtitulu najdeme slova: „Podle rozličných pramenů, hlavně Ustrjalova“. Nikolaj Gerasimovič Ustrjalov (1805 – 1870) byl nezpochybnitelnou autoritou ruské historiografie poloviny 19. století. Pojednával především o ruských dějinách 18. století, editoval různé politické dokumenty, sledoval významné politické osobnosti, ruské dějiny rovněž zpracoval ve formě přehledů. V nich ale, zejména na příkladu sobě dobře známého 18. století, překračoval tehdy obvyklé politické dějiny, označované leckdy jako „historie carů“, do širších souvislostí. Především do aspektu,

³⁶ SLAVÍK, Jan. *Lev Nikolajevič Tolstoj jako historik*. Praha : s.n., 1912.

³⁷ BIDLO, Jaroslav. *Rusko v 19. století 1 – 2*. Praha : Jan Otto, 1908.

který české rusistice i následně zůstával utajený, věroučné problematiky. Ustrjalov totiž akcentoval skutečnost, že pro pochopení ruské minulosti je otázka víry a její institucionalizace v ruské pravoslavné církvi stěžejní záležitostí. Ritter z Rittersbergu sice tento důraz zcela nepochopil, uvědomoval si však, že bez zmínek o různých částech toho, co dnes chápeme jako předmět církevní historie, není obraz minulosti Ruska úplný. A tak v jeho dějinách najdeme vcelku obsáhlé zmínky o podřízení ruské pravoslavné církve pod Posvátný synod, což ve své podstatě byla státní, nikoli duchovní instituce.³⁸

Co se týče Bidlovy práce o ruských dějinách 19. století je také třeba podotknout, že od roku 1884 existovala na Karlově univerzitě stolice dějin byzantských a slovanských. Jejím ordinářem byl Konstantin Jireček (1854 – 1918). Ten ale nevěnoval pedagogické práci příliš pozornosti, měl jiné aspirace, ostatně roku 1893 odešel na univerzitu do Vídně. Tím ale vytvořil potřebu, aby jej ve výuce „někdo“ nahradil. Vedle Lubora Niederla (1865 – 1944), pozdějšího vynikajícího archeologa, ředitele Státního archeologického ústavu v Praze, slavistu, tvůrce čtyřdílných syntetických *Slovanských starožitností*, jejichž čtyři díly vycházely od roku 1902 do roku 1925,³⁹ přednášel právě Jaroslav Bidlo dějiny Slovanstva. To byl začátek zrodu obecně slovanské vědecké koncepce, kterou Jaroslav Bidlo a Lubor Niederle v dalších letech nejen prosazovali, ale i obhajovali. Zpracovávání minulosti celého slovanského prostoru bylo jimi chápáno jako komplex vzájemně se ovlivňujících skutečností, v nichž rozhodující byla interakce mezi slovanskými komunitami.⁴⁰ Toto pojetí jim a jejich nástupcům umožnilo soustředit se na jednotlivé komponenty slovanského světa, tedy i na Rusko. Vedle analytických prací využívajících především pozitivistické metody se při tom začaly objevovat z jejich pera i první skutečné syntézy.

Jaroslav Bidlo ve svém zpracování ruské minulosti 19. století měl ještě jeden podnět a vzor. Bylo jím to, co připravil o ruských dějinách Josef Ladislav Píč (1847 – 1911). Tedy na sice stručné, přehledové ale syntetizující zobrazení ruských dějin. Oproti práci Ludvíka Rittera z Rittersbergu v nich byl patrný převažující pozitivistický přístup, alespoň v některých pasážích se však objevily snahy o to, co bychom dnes označili jako promyšlení dějin. Tedy hledání zvláštností, souvislostí, analogií ale i odlišností a protichůdností.⁴¹

Koncepce východoevropských dějin Jaroslava Bidla byla nesporně ovlivněna nejen Gollem a Niederlem, ale i pojetím německého historika Ernesta Tröltzche (1865 – 1923). Pro něho bylo typické, že akcentoval dějiny kultury a civilizace jako stěžejní determinanty historického procesu.⁴² Bidlo pod tímto vlivem chápal východoevropské dějiny jako samostatný proud obecných dějin. Vycházel z představy o bipolaritě římské a helénské kultury determinované dualismem římského a byzantského křesťanství, tedy katolictví a pravoslaví. Západní a východní svět podle něj v Evropě tvořil dvě zvláštní kultury, které se po staletí vyvíjely samostatně a odlišně. Po-

³⁸ RITTER, Ludvík. *Dějiny ruské od nejstarších dob až do nejnovějšího míru pařížského. Podle rozličných pramenů, hlavně podle Ustrjalova, sepsal L. Rittersberg.* Praha : Jaroslav Pospíšil, 1857, s. 19 – 25.

³⁹ NIEDERLE, Lubor. *Původ a počátky národa slovanského 1 – 4.* Praha : Bursík & Kohout, 1902 – 1925.

⁴⁰ SLAVÍK, Jan. *Jaroslav Bidlo a slovanské dějepisectví u nás.* Praha : s.n. 1937, s. 2 – 8.

⁴¹ PÍČ, Josef Ladislav. *Dějiny národa ruského.* Praha : Matice česká, 1889.

⁴² KUTNAR – MAREK, Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví, s. 686, 737 a 809.

dotkněme ovšem, že toto pojetí nebylo vlastní pouze Tröltschovi, ale že se s ním setkáme i v ruském dějepisectví druhé poloviny 19. století. Bylo charakteristické pro ruské slavjanofily v čele s Nikolajem Jakovlevičem Danilevským (1822 – 1885), Vladimírem Ivanovičem Lamanským (1833 – 1914), Konstantinem Nikolajevičem Leontjevem (1831 – 1891) a Vladimírem Stěpanovičem Ikonnikovem (1841 – 1923).

Dobová česká historická rusistika si toho byla vědoma a zanechala odkaz nezapomínat na podněty soudobé západoevropské, ale i východoevropské historiografie a proměnu metodologických i tematických zaměření činěných jejich vlivem. V odrazu toho se v předválečném období právě pod tímto vlivem začal formovat tematicky cenný proud českých historicko-rusistických studií zaměřený na dějiny dějepisectví. Doposud byly sledovány pouze v českých nebo naopak širokých slovanských a slavistických souvislostech. Možná překvapí, že právě tímto zaměřením zahájil svoji vědeckou dráhu později přední český, přesněji československý historický rusista, specialista na nejnovější ruské dějiny, Jan Slavík (1885 – 1978). Jeho studie o Lvu Nikolajeviči Tolstém (1828 – 1910) jako historikovi napsaná v roce 1912 signalizovala Slavíkovi snahu o širší pohled na ruské prostředí, než představovaly politické dějiny, a o zamyšlení nad jeho podstatou. Tedy něco nového, co česká rusistická bádání doposud neznala.⁴³

Rostoucí snahu českých historiků předložit vlastní pohled na východoevropské dějiny, případně na dějiny Slovanů a v jejich rámci i Rusů v širších než jen v politických dimenzích, násobil postoj některých spisovatelů. Jedním z nich byl Eduard Valečka (1841 – 1905), vlastník nakladatelství Grégr a Dattel, který v roce 1903 vydal *Obrazy z dějin ruských*. Navázal jimi na svoje starší, podobně zaměřené práce, např. *Čech v Rusku – praktické rozmluvy česko-ruské a slovníčky odborné*.⁴⁴ Literární charakter ruské minulosti zprostředkovávaly českému čtenáři v některých svých pracích i takové osobnosti, jako byli spisovatelé Alois Jirásek (1851 – 1930), Svatopluk Čech (1846 – 1908) nebo Antal Stašek (1843 – 1931). U těchto osobností, zejména Staška se projevil zřetelný příklon ke kritickému, nicméně odborné historii vzdálenému pohledu na ruskou minulost.⁴⁵ Pozitivnější působení v tomto směru najdeme jen u Josefa Holečka (1853 – 1929), především v jeho pracích *Ruskočeské kapitoly* (1891) a *Zájezd na Rus* (1896).⁴⁶ Nezmínit ovšem nelze ani působení populární Ruské knihovny, kterou založilo Ottovo nakladatelství jako speciální řadu pro vydávání publikací ruských autorů, především ruských spisovatelů a jejich knih o Rusku přeložených do češtiny.⁴⁷

Česká historická rusistika v první polovině 20. století

Rok 2017, kdy vyšla nová syntéza *Dějiny Ruska*, byl rokem stoletého jubilea převratných událostí v Rusku, které nejprve v tzv. únorové revoluci zničily carský režim,

⁴³ SLAVÍK, Lev Nikolajevič Tolstoj jako historik.

⁴⁴ VALEČKA, Eduard. *Čech v Rusku – praktické rozmluvy česko-ruské a slovníčky odborné*. Praha : vlastním nákladem, b. d.; VALEČKA, Eduard. *Obrazy z dějin ruských*. Praha : vlastním nákladem, 1903.

⁴⁵ STAŠEK, Antal. *Vzpomínky*. Praha : František Borový, 1925.

⁴⁶ ŠAUR, Josef. K jednomu středoevropskému pojetí Ruska (Josef Holeček). In POSPÍŠIL, Ivo (ed.). *Střední Evropa včera a dnes: proměny koncepcí*. Brno : Masarykova univerzita, 2015, s. 405 – 411.

⁴⁷ < <https://www.ottovo-nakladatelstvi.cz/inpage/historie/> > [12. 3. 2020].

a následně v tzv. říjnové revoluci nastolily vládu bolševiků. Je proto přirozené, že je těmto událostem v současné době věnována zvýšená pozornost. Česká historická rusistika má v jejich sledování mimořádnou tradici. Již Tomáš Garrigue Masaryk (1850 – 1937) sledoval a komentoval na základě některých osobních zážitků to, co se dělo v Rusku. Bylo to již poté, co napsal svůj znamenitý do kulturně historických, především duchovních souvislostí zasazený opus o podstatě ruského myšlení *Rusko a Evropa. Studie o duchovních proudech v Rusku*. Jeho tematickému zaměření i metodologii interdisciplinárního přístupu ovšem zůstal věrný. Sledujeme-li Masarykovy články z této doby, stejně jako o něco pozdější vyjadřování se k podstatě bolševického režimu, je zřejmé, že Masaryk svoje soudy nikdy nestavěl jen na historicko-politických aspektech. Zejména pro odvození kořenů a souvislostí hojně využíval nejrůznější kulturně historické přístupy včetně konfrontace literárních obrazů s realitou.⁴⁸

Další významnou osobností, která se krátce po Ruské revoluci roku 1917,⁴⁹ problému její geneze, vývoje a dopadům věnovala, byl Jan Slavík (1885 – 1978). Slavík, na rozdíl od Masaryka, byl ortodoxním historikem. I do jeho koncepce se promítly některé kulturně historické obrazy. Zřetelné to bylo zejména v jeho pracích, ve kterých se soustředil na obraz ruské revoluce činěný na bázi vzpomínek přímých účastníků.⁵⁰

Meziválečné Československo vytvořilo podmínky pro dva významné zdroje kulturně historického pojetí historických rusistických bádání. První byla linie, kterou v jistém protipólu k pojetí českých historických studií akcentujících politikou stránku dění soustředěnou v pražském prostředí, začal rozvíjet v Brně Josef Macůrek (1901 – 1992). Šlo o valašského rodáka, který po středoškolských studiích v Kroměříži odešel na filozofickou fakultu Karlovy univerzity v Praze. Absolutorium získal v roce 1925, aby po něm jako jeden z nejlepších žáků Jaroslava Bidla zůstal na stoličce historie v pozici asistenta a absolvoval několik zahraničních studijních pobytů, jež mu měly pomoci k habilitaci. Pobyt na polských univerzitách jej přivedly k soustředění na téma, paradigmaticky vyjádřitelné jako dějiny středních, východní a jihovýchodních Slovanů. Oproti doposud dominantnímu pojetí minulosti Slovanů určovaného a stále, i v meziválečné době rozvíjeného Jaroslavem Bidlem a Luborem Niederlem ve vizi uchopitelnosti jednotného slovanského celku, byť i ve smyslu překračujícím politické soustředění, se lišilo vnímáním různosti či dokonce různorodosti v konkrétních historických projevech. Dominantní pro ně sice byl politický aspekt, ale kulturně civilizační souvislosti neponechával stranou. V jejich rámci ovšem odmítal dřívější pojetí protichůdnosti tzv. západního – římského – a východního – byzantského kulturně civilizačního typu, a při respektování jejich konkrétně historických odlišností upozorňoval i na shody a vzájemné ovlivňování se. Josef Macůrek a pod jeho vlivem celá plejáda jeho žáků, se tím postavili

⁴⁸ Nejnověji: MASARYK, Tomáš Garrigue. *Rusko a Evropa. Studie o duchovních proudech v Rusku 1 – 3*. Praha : Ústav Tomáše Garrigue Masaryka, 1995 – 1996.

⁴⁹ K paradigmatu Ruská revoluce (roku) 1917 srov. VLČEK, Radomír. České interpretace Ruské revoluce 1917. In BEDNÁŘ, Miloslav – HLAVÁČKA, Milan (eds.), *Válka a revoluce jako hybatelé dějin a česká dějinná zkušenost*. Praha : Historický ústav, 2021, s. 157 – 177.

⁵⁰ SLAVÍK, Jan. *Ruská revoluce březnová ve vzpomínkách účastníků*. Praha : Melantrich, 1930; SLAVÍK, Jan. *Ruská revoluce listopadová ve vzpomínkách účastníků. Vítězství Leninovo*. Praha : Melantrich, 1931.

do roviny těch historiků, kteří považovali za mimořádně důležitý, ne-li pro dějinný vývoj nejdůležitější, kulturně civilizační, především církevně věroučný faktor. Kdežto římský kulturně civilizační typ byl v Macůrkově pojetí determinován katolicitvím, byzantský ortodoxně křesťanským, zjednodušeně vyjádřeno, pravoslavným. Ani, jak jsme již upozornili, Macůrek nepřekročil hranici akcentu na politické dějiny. *Dějiny východních Slovanů*, třídílná syntéza, již vydal v roce 1947, byla v tradicích starších pojetí českých historických rusistů věnována především přehledu politických dějin. I když v jednotlivých pasážích nebyl kulturně civilizační, zejména církevně náboženský faktor ponechán stranou, čímž vytvořil nejen obsahovou, ale i metodologickou základnu pro jeho další sledování. V souvislosti s Macůrkem a jeho interpretací ruské minulosti podotkneme, že patřil k těm pedagogům českých vysokých škol, kteří se po druhé světové válce podíleli na formování české historické rusistiky. V letech 1946 – 1947 Macůrek hostovskky přednášel na filozofické fakultě bratislavské univerzity a zprostředkoval výměnné pobyty slovenských studentů na filozofické fakultě v Brně a naopak.⁵¹

Druhý kadlub tradice české historické rusistiky vlastně nebyl český a ani jeho dopad nebyl výhradně a jen na českou historickou rusistiku. Šlo o vliv významných historiků, kteří byli nuceni po převzetí moci bolševiky v Rusku svoji vlast opustit a jako nový (v jejich pojetí dočasný) domov najít v Československu. Nejen v Čechách a na Moravě, ale i na Slovensku. Nebo se po jisté době působení v českém prostoru přesunuli na Slovensko. Jejich vliv v československém prostředí byl o to snazší, nakolik je podporovaly přední politické osobnosti československého státu. Jedna z nejdůležitějších akcí tohoto druhu získala název podle svého hlavního garanta – Masarykova Ruská pomocná akce.⁵²

Etablování ruských historiků v československém prostředí nebylo snadné. Jednak je komplikovaly problémy související s konstituováním se nového státu a jednak obvyklá neochota ruské komunity podřídit se tradicím, zvykům i běžnému způsobu života v jiném než ruském prostředí. Často tvořily do sebe uzavřené celky, z nichž se pouze těm nejzdatnějším podařilo prosadit ve vzrůstající intelektuální konkurenci.⁵³

Mezi emigrujícími intelektuály byli i historici, kteří se pak buď přímo zapojili do českého / československého vědeckého a výukového modulu, nebo se na něj alespoň připravovali.⁵⁴ Z hlediska množství publikovaných prací mezi nimi vynikal Valerij Sergejevič Vilinskij (1903 – 1955). Zmiňujeme jej především proto, že ve svých pracích směřoval ke kulturním dějinám. Věnoval se přitom především otázce

⁵¹ MACŮREK, Josef. *Úvahy o mé vědecké činnosti a vědeckých pracích*. Brno : Matice moravská, 1998, s. 70 – 71.

⁵² VORÁČEK, Emil a kol. *V zájmu velmoci. Československo a Sovětský svaz 1918 – 1948*. Praha : Historický ústav, 2019, s. 167 – 174.

⁵³ VLČEK, Radomír. Česko-ruská jednota jako příklad spolku česko-ruské vzájemnosti. In *Kultúrne dejiny*, 2020, roč. 11, č. 1, s. 34 – 37.

⁵⁴ PUTNA, Martin Cyril – ZADRAŽILOVÁ, Miluše. *Rusko mimo Rusko: dějiny a kultura ruské emigrace 1917 – 1991 1 – 2*. Brno : Petrov, 1993 – 1994.

slovanské vzájemnosti⁵⁵ a církevní otázce v Rusku.⁵⁶ Zejména jím prezentovaná geneze a proměny duchovního života v Rusku byly doposud v českém prostředí téměř neznámým tématem. České dějepisectví se mu více věnuje až v nejnovější době,⁵⁷ kdy jsou také publikovány překlady stěžejních prací předních ruských historiků církevních dějin.⁵⁸

Na české meziválečné dějepisectví ve smyslu studia nepolitické sféry dějin měly vliv rovněž obrazy činěné ruskými emigranty v historických souvislostech aktuálního dění v sovětském Rusku.⁵⁹ Mezi ty, kteří takto nejvíce ovlivnili česká bádání o minulosti Ruska, patřili Vladimír Andrejevič Francev (1867 – 1942)⁶⁰ a Anton Vasiljevič Florovskij (1884 – 1968).⁶¹

České prostředí umožňovalo sice v omezené míře, ale přece jen publikování zájímavých výsledků historiografické činnosti i těm ruským historikům – emigrantům, kteří se v Československu neusadili. Např. jeden ze spolků ruských emigrantů – Komitét dne ruské kultury – podporovaný československou vládou, tak činil prostřednictvím edice Kulturní statky Ruského národa. I v nakladatelství Jan Otto vyšlo několik překladů prací dalších ruských historiků – emigrantů. Za všechny zmiňme v češtině vydané práce Jevgenije Franceviče Šmurla (1854 – 1934) *Rusko*

⁵⁵ VILINSKIJ, Valerij Sergejevič. *K slovanské otázce: tři koncepce slovanské vzájemnosti*. Praha : Václav Petr, 1930.

⁵⁶ VILINSKIJ, Valerij Sergejevič. *Duch ruské církve*. Praha : Ladislav Kuncíř, 1930; VILINSKIJ, Valerij Sergejevič. *Duchovní život ruského národa*. Praha : V. Kotrba, 1931; VILINSKIJ, Valerij Sergejevič. *Pronásledování náboženství v Rusku*. Hlučín ve Slezsku : Exerciční dům, 1930; VILINSKIJ, Valerij Sergejevič. *Ruský národ a sjednocení církvi*. Olomouc : Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje, 1928.

⁵⁷ SLÁDEK, Karel. *Cesty k boholidství. Spiritualita v kontextu příběhů osobností „stříbrného věku“ ruského myšlení a ruské emigrace*. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2012; NYKL, Hanuš. *Náboženství v ruské kultuře*. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2013; AMBROS, Pavel. *Mesianismus, sociologie a ruské náboženské myšlení 19. a 20. století*. Olomouc : Centrum Aletti, 2015; PUTNA, Martin Cyril. *Obrazy z kulturních dějin ruské religiozity*. Praha : Vyšehrad 2015.

⁵⁸ FLOROVSKIJ, Georgij Vasiljevič. *Cesty ruské teologie*. Olomouc : Centrum Aletti, 2015; FLORIJA, Boris Nikolajevič. *Církevní rozkol a slovanský svět*. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2014.

⁵⁹ VILINSKIJ, Valerij Sergejevič. *Ruská revoluce 1825 – 1936*. Přerov : Společenské podniky, 1936; VILINSKIJ, Valerij Sergejevič. *Rus se dívá na Č.S.R.* Praha : Václav Petr, 1931; VILINSKIJ, Valerij Sergejevič. *V Rusku boj trvá / politické vraždy, procesy a spiknutí v SSSR*. Praha : Šolc a Šimáček, 1933.

⁶⁰ FRANCEV, Vladimír Andrejevič. *Cesta J. Dobrovského a hr. J. Sternberka do Ruska v letech 1792 – 1793*. Praha : Nákladem České grafické unie a.s., 1923; FRANCEV, Vladimír Andrejevič. *K. J. Grot*. Praha : Česká akademie věd a umění, 1935; FRANCEV, Vladimír Andrejevič. *M. P. Pogodin i Fr. Palackij: k historii rusko-češských svazů v konce XIX st.* Praga : Russkoje istoričeskoje občestvo, 1928; FRANCEV, Vladimír Andrejevič. *Ohlasý Kollárový rozpravy „O literární vzájemnosti“ v ruské literatuře let třicátých a čtyřicátých*. Praha : Slovanský ústav, 1937; FRANCEV, Vladimír Andrejevič. *Petr Alexejevič Lavrov*. Praha : Česká akademie věd a umění, 1930; FRANCEV, Vladimír Andrejevič. *Ruská vojska v Čechách: k 200 výročí: 1735 – 1935*. Praha : Svaz ruských válečných invalidů v republice Československé, 1935.

⁶¹ FLOROVSKIJ, Anton Vasiljevič. *Čech – děkabrista: epizoda z dějin rusko-českých styků*. Praha : s. n., 1930; FLOROVSKIJ, Anton Vasiljevič. *Čechi i vostočnyje slavjane: očerki po istorii češko-russkich otnošenij*. Praha : Slovanský ústav, 1935 – 1947; FLOROVSKIJ, Anton Vasiljevič. *Izvěstija o drevněj Rusi arabskogo pisatelja Miskavejchi X – XI vv. i jeho prodolžatelja*. Prague : Seminarium Kondakovianum, 1927; FLOROVSKIJ, Anton Vasiljevič. *Jan Hus v ruském pojetí*. Praha : Svaz ruských válečných invalidů, 1934; FLOROVSKIJ, Anton Vasiljevič. *K charakteristice imp. Jekatěryny II – zakonodateľnicy*. Praga : Russkij institut, 1929; FLOROVSKIJ, Anton Vasiljevič. *Ruské veřejné mínění v předvečer a za osvobozenécké války 1877 – 1878*. Praha : Komitét dne ruské kultury, 1927.

v *Asii a v Evrope*⁶² nebo knihu téhož autora *Kurie a pravoslavný východ v letech 1609 - 1654*.⁶³ Vycházely ovšem i práce ruských historiků - emigrantů v řeči jejich vlasti, v ruštině.⁶⁴ Některé z nich se týkaly i aktuálních otázek ve smyslu, kdo způsobil Ruskou revoluci roku 1917. Na jedné straně šlo o obohacující tematické i metodologické inspirace pro českou historickou rusistiku, na druhé straně o vytváření jedné z odnoží tohoto českého historiografického proudu, který měl svoje pozitivní dopady i v poválečném období.⁶⁵ Podtrhněme, že Valerij Vilinskij byl příkladem osobnosti, která měla zřetelný vliv na profilování meziválečné slovenské historické rusistiky. V roce 1932 vydal v Trnavě publikaci *Unionizmus*.

V českém překladu vyšla i některá díla ruských emigrantů, kteří po odchodu ze sovětského Ruska našli útočiště v Bulharsku, Francii i jinde. Příkladem byl ruský spisovatel monarchistického smýšlení, tolstojovec Ivan Fjodorovič Naživin (1874 - 1940). V roce 1923 vyšel výběr z jeho vzpomínek *Rudá mlha na Rusi*.⁶⁶ Jejich základem se staly tři vzpomínkové knihy, které Naživin vydal ve Vídni a Berlíně, kam se načas po odchodu z Ruska uchýlil.⁶⁷ Ivan Fjodorovič Naživin byl zajímavý i tím, že v polovině dvacátých let 20. století napsal první zevrubnou sondu do života starce Grigorije Jefimoviče Rasputina. V letech 1924 až 1928 vyšel tento, ve své podstatě román, v českém překladu. Stal se tím první knihou o Rasputinovi, která byla vydána v češtině.⁶⁸ O několik let dříve, ovšem v ruštině vyšla v Praze publikace Borise Almazova *Rasputin i Rossija*.⁶⁹

Ustavení Protektorátu Čechy a Morava a následné poválečné období upřelo pozornost české historické rusistiky jiným směrem. Od osvobození Československa můžeme sledovat tendence českých historiků vyjádřit vděčnost Sovětskému svazu za každou cenu. Tedy i výkladem jeho minulosti. S tím korelovala snaha nadřadit témata česko-ruské (slovanské) politické vzájemnosti a vizi kontinuálního (optimálního) vývoje dějin osvoboditele. Nebyly to až únorové události roku 1948, které otevřely prostor jednostrannému pohledu na minulost Ruska jako zemi revolučních výtobytků, zkušeností a pozitivního historického směřování. Např. práce Oldřicha Fidrmuce (1899 - 1960) z roku 1946 akcentovala pozitivní stránky česko (českoslo-

⁶² ŠMURLO, Jevgenij Francevič. *Rusko v Asii a v Evrope*. Praha : Jan Otto, 1926.

⁶³ ŠMURLO, Jevgenij Francevič. *Kurie a pravoslavný východ v letech 1609 - 1654*. Praha : Jan Otto, 1928.

⁶⁴ ŠMURLO, Jevgenij Francevič. *Vvedenje v russkuju istoriju*. Praga : Plamja, 1924; KIZEVETTER, Alexandr Alexandrovič. *Na rubeže dvuch staletij. Vospominanija 1881 - 1914*. Praha : Russkij Zagraničnyj istoričeskij archiv - Orbis, 1929.

⁶⁵ VANDALŤOVSKAJA, Margarita. *Russkaja emigrantskaja istoričeskaja nauka v Českoslovačcii*. In BĚLOŠEVSKÁ, Ljubov (ed.). *Duchovní proudy ruské a ukrajinské emigrace v Československé republice (1919 - 1939)*. Praha : Slovanský ústav AV ČR, 1999, s. 47 - 95; KOVALJŤOV, Michail Vladimirovič. *Russkije istoriki - emigranty v Prage (1920 - 1940)*. Sararov : Sararatovskij gosudarstvennyj techničeskij universitět, 2012, s. 37 - 58.

⁶⁶ NAŽIVIN, Ivan Fjodorovič. *Rudá mlha na Rusi: zápisky z revoluce*. Praha : František Borový, 1923.

⁶⁷ NAŽIVIN, Ivan Fjodorovič. *Zapiski o revolucii*. Viena : Rus, 1921; NAŽIVIN, Ivan Fjodorovič. *Sredi potuchšich majakov. Iz zapisok bžeženca*. Berlin : Ikar, 1922; NAŽIVIN, Ivan Fjodorovič. *Nakanune. Iz moich zapisok*. Wien : Russkoje Tvorčestvo, 1923.

⁶⁸ NAŽIVIN, Ivan Fjodorovič. *Rasputin*. Autorizovaný překlad Vincence Červinky. Praha : Pražská akciová tiskárna, 1924 - 1928.

⁶⁹ ALMAZOV, Boris. *Rasputin i Rossija. (Istoričeskaja spravka)*. Praga : Slavjanskoje izdatělstvo, 1922.

vensko) – ruských (sovětských) politických vztahů.⁷⁰ Pro zamyšlení nad kulturně civilizačními souvislostmi či dokonce nad aspekty kulturních dějin, jak jsme je výše v burkovském smyslu vymezily, pro ně ale nebyl prostor.⁷¹

Obdobná situace jako po roce 1945 se odvíjela i po únoru 1948, ovšem v mnohem důslednějším tzv. marxistickém metodologickém sevření. Jakákoli od něj se odklánějící představa či „dokonce“ polemika byly předem odsouzeny k tomu, aby cenzura zabránila jejich publikování a jejich autoři byli za pokus něco takového veřejně učinit, perzekuováni. Všem byly nadřazeny ideologicky konstruované politické dějiny. Neznamenal to ovšem, že by se za tímto rámcem nic pozitivního neobjevilo. Obvykle, pokud šlo o kulturní dějiny, to však byly jen střípky věnované spíše dějinám vědy, literatury či umění než skutečným kulturním dějinám. Do tohoto rámce patřila i koncepce syntetického zpracování *Dějin Ruska*, které začal připravovat v polovině šedesátých let 20. století kolektiv historických rusistů pod vedením Milana Švankmajera.

Česká historická rusistika po únoru 1948

Tematicky i metodologicky normativní práci se pro marxistickou metodologii českého přístupu k ruským a sovětským dějinám stalo dílo Zdeňka Nejedlého (1878 – 1962) *Dějiny Sovětského svazu : (1917 – 1947)*.⁷² První vydání tohoto pamfletu vyšlo v roce 1948 pod názvem *30 let Sovětského svazu*.⁷³ Jednalo se o propagandistickou výhradně politicky motivovanou a profilovanou knihu, která byla v dalších vydáních doplněna a rozšířena. Nikoli vědeckým, ale ideologickým způsobem. Z původních 247 stran se tak rozrostla na 435. Nejedlý při jejím koncipování postupoval stejně jako při tvorbě objemné dvousvazkové knihy o Leninovi, kterou vydal v letech 1937 – 1938.⁷⁴ Ostře kriticky na ni zareagoval Jan Slavík, aby v návaznosti na svoje varování před nekritickým či dokonce adorujícím pohledem na Rusko z počátku třicátých let 20. století⁷⁵ odsoudil apriorní snahu vyzdvihnout tzv. sovětské vzory. Detailně a konkrétně upozornil na skutečnost, že Nejedlý v zájmu svého tendenčního výkladu záměrně ponechal stranou prameny a primární literaturu a nahradil je téměř výhradně citáty z děl Vladimíra Iljiče Lenina (1870 – 1924) a Josefa Vissarionoviče Stalina (1878 – 1953) se zdůvodněním, že jde o odkaz učitelů, kteří se se sobě vlastní moudrostí náležitě správně ke všemu vyjadřovali.⁷⁶

Nejedlého kniha se stala v celé české, nejen rusisticky orientované historiografii názornou ukázkou skutečnosti, že události v únoru 1948 nasměrovaly česká historická bádání zcela jiným směrem, než bylo objektivní, na kritickém zhodnocení pramenů a literatury činěné poznání. Dominující marxisticko-leninská ideologie

⁷⁰ FIDRMUC, Oldřich. *Přehled dějin československých a ruských*. Praha : Kvasnička a Hampl, 1946.

⁷¹ VLČEK, Radomír. Slovanští vzájemnost a panslavismus v českém pojetí v prvních letech po druhé světové válce. In *Slovanské historické studie*, 1997, roč. 23, s. 219 – 238.

⁷² NEJEDLÝ, Zdeněk. *Dějiny Sovětského svazu: (1917 – 1947)*. Praha : Orbis, 1950.

⁷³ NEJEDLÝ, Zdeněk. *30 let Sovětského svazu*. Praha : Orbis, 1948.

⁷⁴ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Lenin*. Praha : Odeon – Jan Fromek, 1937 – 1938.

⁷⁵ SLAVÍK, Jan. *Všem, kdo uvažují o Sovětském Rusku*. Praha : Ústřední výkonný výbor československé strany národně-socialistické, 1933.

⁷⁶ SLAVÍK, Jan. Ruská revoluce a Lenin Zdeňka Nejedlého. In *Slovanský přehled*, 1938, roč. 30, č. 1, s. 6 – 18.

stejně jako od dvacátých let 20. století v sovětském Rusku a Sovětském svazu nadřadila stranickost nad objektivismus a tím zredukovala i výběr rusistických témat. Metodologie jejich zpracování byla apriorně dána. Ve formě se stalo vyslovenou nutností pro každou práci použít citáty z děl tzv. klasiků marxismu-leninismu, tedy Marxe, Engelse, Lenina a Stalina, případně dalších ve své době oficiální doktrínou schválených osobností. Nejedlého kniha o Leninovi a *Dějiny Sovětského svazu : (1917 - 1947)* téhož autora se i v tomto případě staly nezpochybnitelným normativem.⁷⁷

Nutno ovšem zdůraznit, že takto činěná „úlitba bohům“ mohla někdy pomoci k publikování i některým zajímavým ve své podstatě marxistické tematice ne zcela konvenujícím statím. S patřičnou mírou kriticismu můžeme proto i z této doby některé závěry považovat za zajímavé a lze z nich do jisté míry i v současnosti čerpat. Pro tematiku kulturních dějin však mnoho místa nebylo.⁷⁸

Určitě výše uvedené neplatilo o překladech stalinismu poplatných rádooby vědeckých prací sovětské historiografie, které byly jako sovětské „vzorové“ dějiny ruských a sovětských dějin přeloženy do češtiny. Jednalo se o ty, jež zpracoval kolektiv autorů pod vedením Anny Michajlovny Pankratové (1887 - 1952).⁷⁹ O názorech A. M. Pankratové svědčí i její práce, která byla rovněž přeložena do češtiny a jež apriorně na vybraných a jednostranně interpretovaných diplomatických vztazích prokazovala mírumilovnost Sovětského svazu a egoismus a protisovětské zaměření všeho západního.⁸⁰ Politika a ideologie vše zastíňovala. Do tradice českých historicko-rusistických studií věnovaných kulturním dějinám rozhodně nepatřila. Přesněji vyjádřeno, svou normativností jejich výskytu bránila.

Tvorba v šedesátých letech 20. století

Zvláštní kapitolu tradice české a československé historické rusistiky vytvořilo krátké období druhé poloviny šedesátých let 20. století. Částečné uvolnění sovětské politické doktríny se projevilo u některých historiků snahou kriticky zhodnotit a do jisté míry i přehodnotit svoje dřívější stanoviska a soudy. V rámci historicko-rusistického zaměření bychom měli jmenovat takové osobnosti, jako byli Vladimír Hostička (1929 - 2006), František Janáček (1930 - 1995), Vladislav Moulis (1931 - 2006), Jiří Muška (*1930), Michal Reiman (*1931), Zdeněk Sládek (1926 - 2003), Milan Švankmajer (1928 - 2003) a Jaroslav Vávra (1914 - 1990). Z jejich obsáhlé produkce,

⁷⁷ JIROUŠEK, Bohumil. Česká marxistická a marxisticko-leninská historiografie. Diskurs a možnosti výzkumu jeho proměn. In JIROUŠEK, Bohumil a kol. *Proměny diskursu české marxistické historiografie. (Kapitoly z historiografie 20. století)*. České Budějovice : Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2008, s. 9 - 26.

⁷⁸ VLČKOVÁ KRYČEROVÁ, Lenka. Proměny českého pohledu na Rusko. Příklad Zdeňka Sládka. In ULBRECHTOVÁ, Helena a kol. *Ruské imperiální myšlení v historii, literatuře a umění. Tradice a transformace*. Praha : Slovanský ústav AV ČR, v. v. i., 2015, s. 149 - 163.

⁷⁹ PANKRATOVA, Anna Michajlovna (ed.). *Dějiny SSSR od nejstarších dob do konce 17. století*. Praha : Státní nakladatelství pedagogické literatury, 1953; PANKRATOVA, Anna Michajlovna (ed.). *Dějiny SSSR v 18. a 19. století*. Praha : Státní nakladatelství pedagogické literatury, 1953; PANKRATOVA, Anna Michajlovna (ed.). *Dějiny SSSR ve 20. století*. Praha : Státní nakladatelství pedagogické literatury, 1954.

⁸⁰ PANKRATOVA, Anna Michajlovna (ed.). *Dějiny pronášejí soud*. Praha : Svoboda, 1946.

kteřá si zaslouhuje samostatné zpracování,⁸¹ zmiňme alespoň knihu Michaila Reimana o ruském revolučním dění v roce 1917⁸² a kolektivní monografii *Dějiny Ruska*. Ty vyšly jako první díl dvoudílné práce autorského kolektivu vedeného Milanem Švankmajerem. *Dějiny Svazu sovětských socialistických republik*.⁸³ Normalizace se zasadila nejen o jejich stažení z knihoven, ale i zakázala zveřejnění již připravených dalších zajímavých a hodnotných prací. Typický byl např. osud Švankmajerovy knihy o carevně Kateřině II. Alexejevně (1762 – 1796), která sice v roce 1970 vyšla, ale během několika dní byla stažena z prodeje a určena ke zničení ve stoupě.⁸⁴ Šířen ovšem nesměl být ani typ prací Jana Moravce (*1924) *Spor o revoluci*.⁸⁵ Ta se sice snažila za každou cenu verifikovat platnost marxisticko-leninských doktrín pro obraz Ruské revoluce 1917, ale současně ukazovala na nejednotnost názorů bolševiků, na jejich nedostatečnou připravenost na radikální změny, v podstatě tedy nahodilé konání a zejména na střet koncepcí Vladimíra Iljiče Lenina, Lva Davidoviče Trockého a Josefa Vissarionoviče Stalina. Kdežto Lenin se zasazoval o koncept světové revoluce, Trockij hájil teorii permanentní revoluce a Stalin model budování socialismu v jedné zemi. Takový, téměř názorový pluralismus, byl pro normalizační ideology něčím nemyslitelným.

V souvislosti nejen s právě uvedenými jmény si připomeňme, že období krátce po druhé světové válce se stalo dobou, ve které se nejen v českých (československých) historicko-rusistických bádáních rodila zcela nová generace. Druhá světová válka uzavřením českých vysokých škol a nacistickou perzekucí vůči české inteligenci způsobila nenahraditelnou cézuru, jejímž důsledkem byla mj. ztráta přirozené generační obměny v pedagogické i vědecké práci. Formující se generace snáze podléhala iluzím lepší budoucnosti včetně možnosti vybudovat spravedlivou válkami již nedotčenou budoucnost. Kritické jádro, které se ovšem uvnitř jí rovněž konstituovalo, bylo záhy po únorových událostech roku 1948 tvrdě postiženo, stejně jako byla zdecimována kriticky uvažující starší generace učitelů a badatelů. Většina z nich musela svoji práci přerušit či zcela ukončit (Jan Slavík), jiní za cenu inscenované loajality směli v oboru přežívat. Pokud se však ve svém pedagogickém nebo jinak odborném působení pokusili od stanovených dogmat, byli i oni tvrdě postihováni. V souvislosti se šedesátými léty 20. století tuto skutečnost připomínáme proto, že osudy těchto osobností se staly inspirací pro kriticky uvažující, ovšem zpočátku k marxismu se loajálně stavějící historiky ruských dějin. Takto se svým přístupem k ruským dějinám v padesátých letech 20. století profilovala nastupující mladá generace školená většinou osobnostmi meziválečného období. Na pražské filozofické fakultě to byli i někteří ruští emigranti, v Brně pak Josef Macůrek.

⁸¹ VLČKOVÁ KRYČEROVÁ, Lenka. Česká rusistika v letech 1948 – 1968. Možnosti zpracování ruských a sovětských dějin. In POSPÍŠIL, Ivo – ZELENKA, Miloš – ZELENKOVÁ, Anna (eds.). *Aktuální problémy současné slavistiky: (jazyk – literatura – kultura – politika)*. Brno : Masarykova univerzita, 2015. s. 469 – 478.

⁸² REIMAN, Michal. *Ruská revoluce. Únor – 25. říjen 1917*. Praha : Naše vojsko, 1967; 1991.

⁸³ ŠVANKMAJER, Milan a kol. *Dějiny Svazu sovětských socialistických republik. Přehled politického vývoje společnosti 1. Dějiny Ruska*. Praha : Academia, 1967.

⁸⁴ ŠVANKMAJER, Milan. *Kateřina II. Praha : Svoboda, 1970*. V upravené podobě ŠVANKMAJER, Milan. *Kateřina II.: lesk a bída impéria*. Praha : Lidové noviny, 2001.

⁸⁵ MORAVEC, Jan. *Spor o revoluci*. Praha : Mladá fronta, 1967.

K odklonu od marxistického dogmatismu neměli daleko. Bylo „jen“ potřeba životních zkušeností a poznání způsobu, jakým totalitní politický systém zasahoval proti těm, jež neměl v oblibě.⁸⁶ Formování tradice šedesátých let 20. století nebylo pouze záležitostí roku 1968. Již jsme ostatně viděli, že některé kriticky hodnotící historicko-rusistické práce vyšly v roce 1967, jejich příprava a zpracování jistě nebyla záležitostí několika týdnů či měsíců. Nicméně byl to především rok 1968, který měl rozhodující vliv na myšlení generace československých intelektuálů podrobujících se ve druhé polovině čtyřicátých let a v padesátých letech 20. století iluzi z pozitiv, která přinesla politické změny v únoru 1948.⁸⁷

Sedmdesátá a osmdesátá léta 20. století

Prioritou mezi zpracovávanými historicko-rusistickými tématy se v době nastupující normalizace opět staly tzv. pozitivní zkušenosti sovětského prostředí. Na prvním místě se jednalo o samotné revoluční události prvních dvou desetiletí 20. století. Pojímány byly v dobovém sovětském diskursu jako výsledek apriorního směřování elity ruské dělnické a stranické skupiny, tedy především bolševiků k tomu, co se v dobové dikci označovalo jako zářné zítřky. Kulturním dějinám byly vzdáleny. Výjimkou opět nebyly překlady sovětských publikací. Kontinuita ruských a sovětských dějin, pokud se do ní nenaroubovalo něco z ruského revolučního hnutí, byla diskvalifikována a vše, co se odehrávalo v minulosti mimo tento rámec interpretováno jako reakční a tudíž k poznání nejen nevhodné, ale i neužitečné. Vznikla tím klasifikace nepotřebných témat, která nebyla zahrnuta do projektů dobově označovaných jako plán základního výzkumu. Co nebylo předem do něj zahrnuto, nemohlo ani spatřit světlo světa. Tím se z témat českých historických rusistických bádání vytratily celé velké okruhy. Zejména byla postižena témata z církevních ale i širších kulturních dějin. Neměla sice z meziválečného období mimořádně rozvinutou tradici, existovala však a byla i autory syntetických prací vnímána jako nezbytná komponenta k celostnímu poznání a snad i pochopení ruské a dokonce i sovětské minulosti. Odkázat bychom mohli na tvorbu zmíněných autorů, jako byli Jan Slavík, Josef Macůrek nebo Josef Šusta.

Změna nastala až v osmdesátých letech 20. století. Metodologie se zatím výrazných změn nedočkala, ale výběr témat, který učinila nastupující generace historických rusistů, byl ve srovnání s předchozí dobou širší. Objevila se i taková, která by v předchozích desetiletích byla nemyslitelná. Šlo např. o reálné zhodnocení mezinárodního postavení Ruska, vztah ruského státu k církvi či některé filozoficko-ideologické a historiografické problémy. Začali s nimi pracovat osobnosti, které se pak výrazně profilovaly v devadesátých letech.⁸⁸

Z příkladů monografických zpracování ruské minulosti nakročujících ke kulturním dějinám lze uvést práci Dany Pickové *Poselství carských a císařských kurýrů* zahrnující 15. – 17. století⁸⁹ a téže autorky ojedinelou studii o druhém životě význam-

⁸⁶ VLČEK, Radomír. *Josef Macůrek*. Praha : SSČ AV ČR, v. v. i., 2016.

⁸⁷ HANZAL, Cesty české historiografie 1945 – 1989, s. 149 – 162.

⁸⁸ ŠESTÁK, Miroslav – VLČEK, Radomír, *East European Studies*, s. 204 – 207.

⁸⁹ PICKOVÁ, Dana. *Poselství carských a císařských kurýrů. Řezno – Praha – Vídeň – Moskva. 15. – 17. století*. Praha : Česká koordináční rada Společnosti přátel národů východu, 2000.

né osobnosti.⁹⁰ Novátorské byly z pohledu kulturní dějin práce Jitky Komendové⁹¹ a Michala Téry⁹² a jejich významné ediční počiny.⁹³ Pavel Boček k tomu přispěl edicí cestopisu významné osobnosti Georga Tectandra (1581 – 1614),⁹⁴ která ve vazbě s jeho monografií věnované vztahu státní a církevní moci na přelomu 15. a 16. století⁹⁵ a četnými studii definujícími postavení státu, církve, ruského panovníka a představitele ruské pravoslavné církve tvoří specifický celek bádání zaměřeného sice na politickou rovinu, ale s přesahy do široce pojaté kulturně civilizační sféry.⁹⁶

Česká historicko-rusistická studia v devadesátých letech 20. století

Sametová revoluce v listopadu 1989 a následné politické změny v Československu výrazně zasáhly do organizace české vědy. V oblasti historicko-rusistických bádání se změny projevy výrazněji, než v jiných historických oborech. Nebyla to pouze proklamovaná snaha o ideovou očistu, která vedla k rušení specializovaných historicko-rusistických pracovišť.⁹⁷ Šlo o obecně evropský trend, který reagoval na konec bipolárního rozdělení světa. Dřívější pozornost věnovaná kořenům sovětského nebezpečí byla nahrazena rovnoměrněji rozprostřeným zájmem o celý historický ruský (sovětský) „příběh“. K tomu však již nebylo potřeba specializovaných pracovišť, stačilo, aby se tato historická rusistika soustředila na vysokoškolských pracovištích.

⁹⁰ PICKOVÁ, Dana. K „druhému životu“ Alexandra Něvského. In *Slovanský přehled*, 2014, roč. 100, č. 1, s. 9 – 34.

⁹¹ KOMENDOVÁ, Jitka. *Středověká Rus a vnější svět: obraz cizích kultur v písemnictví Rusi 11. – 14. století*. Olomouc : Monse, 2005; KOMENDOVÁ, Jitka. *Štětec a šaman. Kulturní kontexty ruské středověké legendy*. Praha : Argo 2011.

⁹² TĚRA, Michal. *Perun – bůh hromovládců: sonda do slovanského archaického náboženství*. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2009.

⁹³ TĚRA, Michal (ed.). *Vypřávení o minulých letech: Nestorův letopis ruský: nejstarší staroruská kronika*. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2014; TĚRA, Michal. (ed.). *Svatí a hříšníci. Staroruská literatura 11. – 12. století*. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2015; KOMENDOVÁ, Jitka (ed.). *Haličsko-volyňský letopis*. Praha : Argo, 2010.

⁹⁴ TECTANDER, Georg. *Dobrodružná cesta přes Rusko do Persie v letech 1602 – 1604*. Olomouc : Refugium Velehrad - Roma, 2014.

⁹⁵ BOČEK, Pavel. *Stát a církev v Rusku na přelomu XV. a XVI. století*. Brno : Masarykova univerzita, 1995.

⁹⁶ Např. BOČEK, Pavel. Rus na cestě k ruskému pravoslaví. In *Studia historica brunensia*, 2011, roč. 58, č. 1, s. 3 – 9; BOČEK, Pavel. K počátkům morální a politické obrody ruských knížectví ve XIII. století. In *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Studia minorae facultatis philosophicae universitatis brunensis*. C 42, Brno : Masarykova univerzita, 1995, s. 13 – 24; BOČEK, Pavel. Kyjevský metropolita vši Rusi v první polovině XIV. století. In *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Studia minorae facultatis philosophicae universitatis brunensis*. C 48, Brno : Masarykova univerzita, 2000, s. 133 – 158; BOČEK, Pavel. Mírotvorné působení ruské církve ve 14. století. In *Studia historica brunensia*, 2013, roč. 60, č. 1 – 2, s. 93 – 100; BOČEK, Pavel. K otázce byzantského dědictví ve východní Evropě ve 14. a 15. století. In *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Studia minorae facultatis philosophicae universitatis brunensis*. C 55, Brno : Masarykova univerzita, 2018, s. 5 – 19; BOČEK, Pavel. K podobě ruského panovnického titulu na přelomu XV. a XVI. století. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Studia minorae facultatis philosophicae universitatis brunensis*. C 48, Brno : Masarykova univerzita, 2001, s. 99 – 117.

⁹⁷ V polovině roku 1993 byl zrušen Ústav dějin střední a východní Evropy ČSAV. Krátce před tím zanikla v Brně na Masarykově univerzitě katedra specializovaná na dějiny východní Evropy, následovalo i zrušení východoevropského semináře na filozofické fakultě Karlovy univerzity. Srov. VEBER, Václav. O studiu ruských dějin v České republice – zrušení Semináře východoevropských dějin na Filozofické fakultě v Praze. In *Slovanský přehled*, 2001, roč. 87, č. 1, s. 69 – 70.

České prostředí tento trend napodobilo. Historická rusistika se včlenila do obecných dějin a personálně byla redukována. Otevřením prostoru pro svobodnou volbu historicko-rusistických témat spojenou s rostoucí dostupností ruských archivů se i v českém prostoru naskytl kulturálním dějinám Ruska příležitost. Předpoklady k jejímu uchopení, jak jsme výše viděli, k tomu byly. Jenomže bylo nutné se nejprve vyrovnat s dědictvím minulosti. Především šlo o kritické zhodnocení bádání uplynulého čtyřicetiletí.

K tomu je třeba dodat, že samotné rušení specializovaných pracovišť na východoevropské / ruské dějiny nemělo na další vývoj a profilaci českých historicko-rusistických studií tak fatální dopady, jako to, že se historičtí rusisté s nastalými změnami, novou společenskou poptávkou a nutným vlastním přístupem vzdáleným apriorním představám nedokázali rychle vyrovnat. Dvoukolová diskuse na téma *Rusko, Sovětský svaz a my*, která se uskutečnila na konci března a na začátku dubna roku 1990 v tehdy obnoveném Ústavu dějin východní Evropy ČSAV, sice ukázala aktuální úkoly, které před českou (tehdy ještě v kontextu československé) historickou rusistikou stojí, ale v nastalém období po roce 1993 se z nich stala v podstatě individuální záležitost. Historičtí rusisté i nadále působili téměř na každé české vysoké škole, ve které se vyučovala historie, každý z nich však odborně zpracovával jen téma, které si výtknul, nebo které se mu nyní jevilo jako zajímavé. Nevzniklo výraznější propojení, jež by vedlo k diskusím, úvahám o nových směrech, metodologických tematických vlivech.

Současné trendy

Na konci devadesátých let 20. století se pokusila skupina historických rusistů soustředěných kolem časopisu *Slovanský přehled* označující se za pražskou, resp. pražsko-brněnskou skupinu historiků – rusistů, otevřít nové široké diskuse o otázkách tematiky i metodologie.⁹⁸ Záměr však našel malou odezvu. Prokázal, že cesta k otevření diskusí o dalším vývoji českých historicko-rusistických bádání není snadná.⁹⁹ Proto na přelomu 20. a 21. století aktivovala svoji činnost od roku 1992 existující Společnost pro výzkum východní a střední Evropy.¹⁰⁰ Společnost připravila několik zajímavých diskusních setkání ve formě seminářů východoevropských dějin, stala se asociovaným členem ICCEES – International Council For Central and East European Studies¹⁰¹ a začala připravovat vydávání publikací. V polovině prvního desetiletí 21. století však její aktivita ustala.¹⁰² Souviselo to především se skutečností odchodu generace tzv. šedesátníků, kteří byli přesvědčeni o smysluplnosti kolektivní práce, vzájemné výměny zkušeností, názorů a kritických stanovisek. Členy společnosti však byli i představitelé střední a mladší generace. A tak se o revitalizaci činnosti po-

⁹⁸ Kontinuita ruských dějin. (Teze pražské skupiny historiků – rusistů). In *Slovanský přehled*, 1999, roč. 85, č. 4, s. 537 – 540.

⁹⁹ REIMAN, Michal. Na okraj pražsko-brněnských tezí. In *Slovanský přehled*, 2000, roč. 86, č. 3, s. 375 – 379.

¹⁰⁰ BABKA, Lukáš. Výroční zasedání Společnosti pro výzkum východní a střední Evropy v ČR a III. Seminář východoevropských dějin. In *Slovanský přehled*, 2002, roč. 88, č. 3, s. 437.

¹⁰¹ <<http://iccees.org/>> [10. 7. 2019].

¹⁰² <http://wwwold.nkp.cz/spolecnost/SVVSE_titul.htm> [10. 7. 2019].

kusila o deset let později skupina historických rusistů prostřednictvím Výzkumného centra dějin a kultury východní Evropy, které našlo organizační oporu v Historickém ústavu AV ČR, v. v. i.¹⁰³, a České společnosti pro slavistická, balkanistická a byzantologická studia, z. s., člena Rady vědeckých společností České republiky.¹⁰⁴

Historicko-rusistická bádání se zaměřením na kulturní dějiny se ovšem rozvíjejí i mimo ně, na individuální bázi. Novou cestu jim otevřela první dvě desetiletí 21. století. Za základ vymezování paradigmat a pojmů týkajících se ruského a celého východoevropského prostředí ve smyslu kulturních dějin nepochybně v českém prostoru inspirovaly úvahy Martina Cyrila Putny. Jeho publikace *Obrazy z ruských kulturních dějin* sice v mnohém asociovaly o sto let dříve vydaný překlad práce ruského liberálního historika Pavla Nikolajeviče Miljukova (1859 – 1943) *Obrazy z dějin ruské kultury a vzdělanosti*, ale svým obsahem zřetelně vyjádřily pohled českého rusisty na minulost kulturního celku, který je výrazně širší, než dříve sledované ruské dějiny.¹⁰⁵

Nepochybně dalším pozitivním trendem české historické rusistiky posledních let je soustředění mladší a mladé generace na dějiny církve a dějiny víry. Mezi těmito pracemi vynikla kniha Hanuše Nykla *Náboženství v ruské kultuře*,¹⁰⁶ která, ač přehledově koncipovaná, jako by navazovala na sledování staršího období východoevropských církevních dějin, kterému se systematicky dlouhodobě věnuje Jan Blahoslav Lášek.¹⁰⁷ Zmínit bychom mohli práce duchovních, především Tomáše kardinála Špidlíka¹⁰⁸ a jeho žáka Čemuse. Mimořádnou aktivitu vykazuje v zaměření na kulturní duchovně zaměřené dějiny Centrum Aletti v Olomouci v čele s Pavlem Ambrosem.¹⁰⁹ Jeho tvorba naznačuje snahu tvořit práce na pomezí historie, filozofie, kulturních a církevních dějin. Tento přístup soustředěný především na ruské duchovní prostředí se stal vlastní i dalším historickým rusistům, např. Karlu Sládkovi.¹¹⁰ Od tohoto zaměření bychom mohli postupovat směrem ke kulturním dějinám stojícím na pomezí k filozofii. Hanuš Nykl takovým způsobem zpracoval téma ruského slavjanofilství.¹¹¹ V souvislosti s meziválečnou tradicí sledování slovanství společně s autorem této statě, který se od devadesátých let 20. století snažil mj. ukázat odlišnosti mezi slovanstvím a slavjanofilstvím, jej definoval jako specifický proud ruského myšlení v masarykovské tradici umožňující skutečný vhled do kulturně civilizačního profilu ruského myšlení 19. století. Oporu Nyklovy tvorby lze najít v některých pracích dalších historiků starší generace. Např. ve Františku Kautmanovi (1927 – 2016), který se dlouhodobě sous-

¹⁰³ <<http://www.hiu.cas.cz/cs/organizacni-struktura/vyzkumne-centrum-dejin-vychodni-evropy.ep/>> [10. 3. 2021].

¹⁰⁴ <<http://www.slavistika.slu.cas.cz/cs/node/5>> [10. 3. 2021].

¹⁰⁵ PUTNA, Martin Cyril. *Obrazy z kulturních dějin ruské religiozity*. Praha : Vyšehrad, 2015.

¹⁰⁶ NYKL, Hanuš. *Náboženství v ruské kultuře*. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2013.

¹⁰⁷ LÁŠEK, Jan Blahoslav. *Počátky křesťanství u východních Slovanů*. Praha : Sif 1997.

¹⁰⁸ ŠPIDLÍK, Tomáš. *Ruská idea jiný pohled na člověka*. Velehrad : Křesťanská akademie Řím, 1996.

¹⁰⁹ AMBROS, Pavel. *Mesianismus, sociologie a ruské náboženské myšlení 19. a 20. století*. Olomouc : Centrum Aletti, Velehrad – Roma, 2015.

¹¹⁰ SLÁDEK, Karel. *Mystická teologie východoslovanských křesťanů*. Červený Kostelec : Pavel Mervart 2010; SLÁDEK, Karel. *Cesty k bohodivství. Spiritualita v kontextu příběhů osobností „stříbrného věku“ ruského myšlení a ruské emigrace*. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2012.

¹¹¹ NYKL, Hanuš. *Slavjanofilství a slavjanofilské paradigma. Příspěvek ke studiu ruské filosofie 19. století*. Praha : Slovanský ústav AV ČR, v. v. i., 2015.

tředil na politické, filozofické a širěji kulturně společenské názory osobnosti Fjodora Michajloviče Dostojevského (1821 – 1881).¹¹²

Nelze nezmínit, že pro moderní historiografický výzkum jsou velmi cenná pojednání o dějinách dějepiscství, v našem sledování ta, která se dotýkají kulturních dějin. I když se k ucelenému zpracování napodobujícímu dílo Josefa Macůrka *Dějepisectví evropského východu*, jež vyšlo roku 1946, česká historická rusistika ještě nepropracovala, nelze nevyzdvihnout řadu analytických prací od autorů typu Václava Vebera nebo Josefa Šaura. Potěšitelně nepochybně je, že v tradici českých historických rusistických bádání se jejich tematika znovu rozšiřuje a že také metodologie při ní užívaná doznává výrazně modernizačních kroků. Opouštěna zcela není vyzkoušená tradice, ale používány jsou nové, zejména komparativní přístupy. Ty hojně využívají práce Františka Stellnera nebo Radka Soběharta. Dějiny Ruska a východní Evropy alespoň v kulturně historickém nakročení jsou v nich zasazovány do širokého kontextu středoevropského i západoevropského vývoje.¹¹³ Snad jen, s ohledem na moderní světové trendy, chybí komparace s asijským prostředím a sledování dopadů dění ve východoevropském prostoru směrem dále na východ a jihovýchod, tedy do Asie.

Z uvedeného je zřejmé, že současná česká historická rusistika nezůstává uzavřena do politických historicko-rusistických témat a že analýza kulturně civilizačního procesu, byť i realizovaná jednotlivými tématy, spíše jako forma případových studií, je smysluplným trendem k celostnímu poznání ruské minulosti. Takovému, které v pozitivně chápaném globalizovaném světě je potřebné a věrme, že i pro širší společnost poučné. Takové, kde poznání jednoho je odvislé od znalosti druhého a v němž rovněž platí, že bez poznání jednoho není možné ani vědění o druhém. Opustíme-li historicko-rusistická témata kulturního zaměření, ztratíme jeden z podstatných aspektů poznání toho, co a proč se v minulosti odehrávalo a alespoň nakročení k pochopení toho, co se děje v současnosti. Burke ostatně k tomu uvedl: „*Zamysleme se nad následujícími problémy, které kulturní historie opakovaně řeší. Proč lidé z rozdílných kultur často shledávají, že je jejich komunikace obtížná? Proč jeden člověk nebo skupina považuje za absurdní právě to, co jiný člověk či jiná skupina bere jako samozřejmost? Jak je možné, že je někdo schopen přeložit všechna slova v textu nějaké cizí (či dokonce i ne tak cizí) kultury, a přesto má potíže tomuto textu porozumět? Protože – můžeme říci, pokud přijmeme tento přístup k minulosti – existují rozdíly ve způsobech myšlení, jinými slovy rozdílné předpoklady, rozdílná vnímání a rozdílné „logiky“ – přinejmenším ve filozoficky volném smyslu rozdílných kritérií pro zdůraznění tvrzení – rozumu, autority, zkušenosti, atd.*“¹¹⁴

Závěr

Česká historická rusistika i přes deformaci ve výběru a metodologickém zpracování témat v období mezi únorem 1948 a listopadem 1989 dosáhla v průběhu více

¹¹² KAUTMAN, František. *Boje o Dostojevského*. Praha : Svět sovětů, 1966; KAUTMAN, František. *Dostojevskij - věčný problém člověka*, Praha : Rozmluvy, 1992; Praha : Academia, 2004.

¹¹³ STELLNER, František. *Rusko a střední Evropa 1 – 2*. Praha : Setaoutbooks.cz, 2009 – 2012.

¹¹⁴ BURKE, Variety kulturních dějin, s. 172.

než dvou století své existence řady cenných a zajímavých výsledků. Hrdlit se může několika syntetizujícími přehledy a řadou analytických studií. Z hlediska samotných kulturních dějin, o jehož sledování jsme se pokusili, však nic závratného, ať již z hlediska počtu, tak obsahu, nevzniklo. Je však nutné vzít v potaz, že s problémem nepříliš velkého zájmu se potýkají historicko-rusistická témata nejen v českém či středoevropském prostoru. A opět nejde jen o aktuální problém. Dokonce, a to platí i o české historické rusistice, v současnosti můžeme sledovat zlepšující se trend. Ostatně, podle našeho názoru, není až tak nutné, aby byl zájem o kulturní dějiny jednoznačně deklarován. Podstatné je, aby se jím historici věnovaly a ti, jímž jsou vlastní jiné obory historicko-rusistických bádání, k nim alespoň „nakročovali“; brali je v potaz, reflektovali jejich význam a nebránili se jejich studiu.

Úkolem studie bylo přiblížit dřívější tematické a metodologické přístupy, zamyslet se nad jejich přednostmi a negativy a rovněž nastínit stávající přístupy, které čeští historičtí rusisté ve vztahu ke kulturním dějinám Ruska volili. Ponechali jsme stranou jeden z podstatných aspektů, kterým byl vzájemný česko-slovenský vliv. Někteří čeští historičtí rusisté kratší či delší dobu působili na Slovensku (např. Josef Macůrek) a v prolnutí se svou organizační a pedagogickou činností zprostředkovali i osobní kontakty. Zřetelný byl rovněž na Slovensku vliv některých historiků – emigrantů z ruského impéria, kteří se nejprve usadili v českém prostoru, aby později přesídlili na Slovensko, nebo se na Slovensku alespoň věnovali odborné práci. Učinili jsme tak s vědomím existence či dokončování prací jiných odborníků, kteří se slovenskému prostředí dlouhodobě a systematicky věnují.¹¹⁵

Naše práce *Tradice a nové přístupy ke kulturním dějinám v české historické rusistice* byla rovněž zamyšlením nad otázkou, zda je stávající česká historická rusistika schopna kulturní dějiny v celku či jednotlivostech analyzovat a použít pak výsledky svého bádání pro vysvětlení dalších, obecně historických faktorů ruských, případně i širěji pojímaných obecných dějin. Neméně závažným cílem je nabídka diskuse, jak je v současné době možné či nutné kulturní dějiny v jejich jednotlivých aspektech i v širších souvislostech sledovat. V tomto případě jde o případovou studii. Ve své podstatě má analytický charakter s prvky syntézy. Opírá se o práce konkrétních autorů – historických rusistů, případně dalších osobností, které se věnovaly minulosti Ruska.

Literatúra

ALMAZOV, Boris. *Rasputin i Rossija. (Istoričeskaja spravka)*. Praga : Slavjanskoje izdatělstvo, 1922.

AMBROS, Pavel. *Mesianismus, sociologie a ruské náboženské myšlení 19. a 20. století*. Olomouc : Centrum Aletti; Refugium Velehrad – Roma, 2015.

¹¹⁵ Např. HARBULOVÁ, Ľubica (ed.). *Osobnosti politického exilu z Ruska na Slovensku v rokoch 1920 – 1945*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2015; GAŠKOVÁ, Dana i kol. *Predstaviteli emigracii s teritorii byvshej Rossijskoj Imperii v Českoslovakii (1918 – 1945). Bio – bibliografičeskij slovar*. Praha : Akademia; Slovanský ústav AV ČR, v.v.i., 2021.

- BABKA, Lukáš. Výroční zasedání Společnosti pro výzkum východní a střední Evropy v ČR a III. Seminář východoevropských dějin. In *Slovanský přehled*, 2002, roč. 88, č. 3, s. 437.
- BIDLO, Jaroslav. *Rusko v 19. století 1 – 2*. Praha : Jan Otto, 1908.
- BOČEK, Pavel. K otázce byzantského dědictví ve východní Evropě ve 14. a 15. století. In *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Studia minora facultatis philosophicae universitatis brunensis*. C 55, Brno : Masarykova univerzita, 2008, s. 5 – 19.
- BOČEK, Pavel. K podobě ruského panovnického titulu na přelomu XV. a XVI. století. In *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Studia minora facultatis philosophicae universitatis brunensis*. C 48, Brno : Masarykova univerzita, 2008, s. 99 – 117.
- BOČEK, Pavel. K počátkům morální a politické obrody ruských knížectví ve XIII. století. In *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Studia minora facultatis philosophicae universitatis brunensis*. C 42, Brno : Masarykova univerzita, 1995, s. 13 – 24.
- BOČEK, Pavel. Kyjevský metropolita vši Rusi v první polovině XIV. století. In *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Studia minora facultatis philosophicae universitatis brunensis* C 47, Brno : Masarykova univerzita, 2000, s. 133 – 158.
- BOČEK, Pavel. Mírotvorné působení ruské církve ve 14. století. In *Studia historica brunensia*, 2013, roč. 60, č. 1 – 2, s. 93 – 100.
- BOČEK, Pavel. Rus na cestě k ruskému pravoslaví. *Studia historica brunensia*, 2011, roč. 58, č. 1, s. 3 – 9.
- BOČEK, Pavel. *Stát a církev v Rusku na přelomu XV. a XVI. století*. Brno : Masarykova univerzita, 1995.
- BURKE, Peter. *Variety kulturních dějin*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006.
- FIDRMUC, Oldřich. *Přehled dějin československých a ruských*. Praha : Kvasnička a Hampl, 1946.
- FIGES, Orlando. *The Europeans. Three Lives and the Making of a Cosmopolitan Culture*. B. m. : Allen Lana, 2019; b. m., Penguin, 2020.
- FIGES, Orlando. *Natasha dance. A Cultural History of Russia*. New York : Metropolitan Books Henry Holt & Company, 2002.
- FIGES, Orlando. *Natašin tanec. Kulturní historie Ruska*. Praha; Plzeň : Beta-Dobrovský, 2004.
- FLORIJA, Boris Nikolajevič. *Církevní rozkol a slovanský svět*. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2014.
- FLOROVSKIJ, Anton Vasiljevič. *Čech – děkabrista: epizoda z dějin rusko-českých styků*. Praha : s. n., 1930.
- FLOROVSKIJ, Anton Vasiljevič. *Čechi i vostočnyje slavjane: očerki po istorii češko-russkich otnošenij*. Praha : Slovanský ústav, 1935 – 1947.
- FLOROVSKIJ, Anton Vasiljevič. *Izvěstija o drevněj Rusi arabskogo pisatelja Miskavejchi X – XI vv. i jeho prodolžatelja*. Prague : Seminarium Kondakovianum, 1927.
- FLOROVSKIJ, Anton Vasiljevič. *Jan Hus v ruském pojetí*. Praha : Svaz ruských válečných invalidů, 1934.
- FLOROVSKIJ, Anton Vasiljevič. *K charakteristike imp. Jekatěryny II – zakonodatelnicy*. Praha : Russkij institut, 1929.
- FLOROVSKIJ, Anton Vasiljevič. *Ruské veřejné mínění v předvečer a za osvobozenécké války 1877 – 1878*. Praha : Komitét dne ruské kultury, 1927.
- FLOROVSKIJ, Georgij Vasiljevič. *Cesty ruské teologie*. Olomouc : Centrum Aletti, 2015.
- FRANCEV, Vladimír Andrejevič. *Cesta J. Dobrovského a hr. J. Sternberka do Ruska v letech 1792 – 1793*. Praha : Nákladem České grafické unie a.s., 1923.
- FRANCEV, Vladimír Andrejevič. *K. J. Grot. Praha : Česká akademie věd a umění, 1935.*
- FRANCEV, Vladimír Andrejevič. *M. P. Pogodin i Fr. Palackij: k istorii russko-češškich svjazej v konce XIX st.* Praha : Russkoje istoričeskoje občestvo, 1928.

- FRANCEV, Vladimír Andrejevič. *Ohlasy Kollárovy rozpravy „O literární vzájemnosti“ v ruské literatuře let třicátých a čtyřicátých*. Praha : Slovanský ústav, 1937.
- FRANCEV, Vladimír Andrejevič. *Petr Alexejevič Lavrov*. Praha : Česká akademie věd a umění 1930.
- FRANCEV, Vladimír Andrejevič. *Ruská vojska v Čechách: k 200 výročí: 1735 – 1935*. Praha : Svaz ruských válečných invalidů v republice Československé, 1935.
- FRIEDEL, Egon. *Kulturní dějiny novověku. II. Krize evropské duše od černé smrti do první světové války*. Praha : Triton, 2006.
- GAŠKOVÁ, Dana i kol. *Představiteli emigrací s teritorii bývalé Rossijskoj Imperii v Československu (1918 – 1945)*. *Bio – bibliografický slovar*. Praha : Akademia; Slovanský ústav AV ČR, v.v.i., 2021.
- GOLL, Jaroslav. *Čechy a Prusy ve středověku*. Praha : Bursík & Kohout, 1897.
- HANZAL, Josef. *Cesty české historiografie 1945 – 1989*. Praha : Karolinum, 1999.
- HARBULOVÁ, Lubica (ed.). *Osobnosti politického exilu z Ruska na Slovensku v letech 1920 – 1945*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2015.
- HRABAL – KRONDAK, Fero Richard. *Cesta na Tajmyr aneb po Jeniseji k Severnímu ledovému oceánu*. B. m. : CAD Press, 2020.
- JIROUŠEK, Bohumil. Česká marxistická a marxisticko-leninská historiografie. Diskurs a možnosti výzkumu jeho proměn. In JIROUŠEK, Bohumil a kol. *Proměny diskursu české marxistické historiografie. (Kapitoly z historiografie 20. století)*. České Budějovice : Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2008, s. 9 – 26.
- KALOUSEK, Josef. *České státní právo*. Praha : Bursík & Kohout, 1871.
- KALOUSEK, Josef. O zřízení a původu obce velkoruské. In *Časopis Musea Království českého*, 1880, roč. 54, b. č., s. 503 – 533.
- KALOUSEK, Josef. Přehled dějepisné činnosti české v letech 1872 – 1877. In *Osvěta*, 1877, roč. 7, č. 1, s. 70 – 80.
- KARAMZIN, Nikolaj Michajlovič. *Istorija gosudarstva Rossijskogo*. I. Sanktpetěrburg : Vojennaja Tipografija Glavnago štaba Jeho Imperatorskago Veličestva, 1816.
- KAUTMAN, František. *Boje o Dostojevského*. Praha : Svět sovětů, 1966.
- KAUTMAN, František. *Dostojevskij – věčný problém člověka*, Praha : Rozmluvy, 1992; Praha : Academia, 2004.
- KIZEVETTER, Alexandr Alexandrovič. *Na rubeže dvou staletí. Vospominanija 1881 – 1914*. Praha : Russkij Zagraničnyj istoričeskij archiv Orbis, 1929.
- KOMENDOVÁ, Jitka (ed.). *Haličsko-volyňský letopis*. Praha : Argo, 2010.
- KOMENDOVÁ, Jitka. *Středověká Rus a vnější svět: obraz cizích kultur v písemnictví Rusi 11. – 14. století*. Olomouc : Monse, 2005.
- KOMENDOVÁ, Jitka. *Světec a šaman. Kulturní kontexty ruské středověké legendy*. Praha : Argo 2011.
- Kontinuita ruských dějin. (Teze pražské skupiny historiků – rusistů). In *Slovanský přehled*, 1999, roč. 85, č. 4, s. 537 – 540.
- KOVALJOV, Michail Vladimirovič. *Russkije istoriki – emigranty v Prage (1920 – 1940)*. Sararov : Sararatovskij gosudarstvennyj techničeskij universitět 2012.
- KUTNAR, František. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví 1. Od počátků národní kultury až po vyznění obrodného úkolu dějepisectví v druhé polovině 19. století*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1973.
- KUTNAR, František. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví 2. Od počátků pozitivistického dějepisectví na práh historiografie marxistické*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1978.
- KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2007.

- LÁŠEK, Jan Blahoslav. *Počátky křesťanství u východních Slovanů*. Praha : Sít, 1997.
- MACŮREK, Josef. *Dějiny východních Slovanů 1 - 3*. Praha : Melantrich, 1947.
- MASARYK, Tomáš Garrigue. *Rusko a Evropa. Studie o duchovních proudech v Rusku 1 - 3*. Praha : Ústav Tomáše Garrigue Masaryka, 1995 - 1996.
- MAREK, Jaroslav. *Jaroslav Goll*. Praha : Melantrich, 1991.
- MÍŠKOVÁ, Alena - FRANC, Martin - KOSTLÁN, Antonín (eds.), *Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích*. Praha : Academia, 2010.
- MORAVEC, Jan. *Spor o revoluci*. Praha : Mladá fronta, 1967.
- NIEDERLE, Lubor. *Původ a počátky národa slovanského 1 - 4*. Praha : Bursík & Kohout, 1902 - 1925.
- NAŽIVIN, Ivan Fjodorovič. *Nakanune. Iz moich zapisok*. Wien : Russkoje Tvorčestvo, 1923.
- NAŽIVIN, Ivan Fjodorovič. *Rasputin*. Autorizovaný překlad Vincence Červinky. Praha : Pražská akciová tiskárna, 1924 - 1928.
- NAŽIVIN, Ivan Fjodorovič. *Rudá mlha na Rusi: zápisky z revoluce*. Praha : František Borový 1923.
- NAŽIVIN, Ivan Fjodorovič. *Sredi potuchšich majakov. Iz zapisok běženca*. Berlin : Ikar, 1922.
- NAŽIVIN, Ivan Fjodorovič. *Zapiski o revolucii*. Viena : Rus, 1921.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Dějiny Sovětského svazu: (1917 - 1947)*. Praha : Orbis, 1950.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Lenin*. Praha : Odeon Jan Fromek, 1937 - 1938.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *30 let Sovětského svazu*. Praha : Orbis, 1948.
- NYKL, Hanuš. *Náboženství v ruské kultuře*. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2013.
- NYKL, Hanuš. *Slavjanofilství a slavjanofilské paradigma. Příspěvek ke studiu ruské filosofie 19. století*. Praha : Slovanský ústav AV ČR, v. v. i., 2015.
- PANKRATOVA, Anna Michajlovna (ed.). *Dějiny pronášejí soud*. Praha : Svoboda, 1946.
- PANKRATOVA, Anna Michajlovna (ed.). *Dějiny SSSR od nejstarších dob do konce 17. století*. Praha : Státní nakladatelství pedagogické literatury, 1953.
- PANKRATOVA, Anna Michajlovna (ed.). *Dějiny SSSR v 18. a 19. století*. Praha : Státní nakladatelství pedagogické literatury, 1953.
- PANKRATOVA, Anna Michajlovna (ed.). *Dějiny SSSR ve 20. století*. Praha : Státní nakladatelství pedagogické literatury, 1954.
- PICKOVÁ, Dana. K „druhému životu“ Alexandra Něvského. In *Slovanský přehled*, 2014, roč. 100, č. 1, s. 9 - 34.
- PICKOVÁ, Dana. *Poselství carských a císařských kurýrů. Řezno - Praha - Vídeň - Moskva. 15. - 17. století*. Praha : Česká koordinační rada Společnosti přátel národů východu, 2000.
- PÍČ, Josef Ladislav. *Dějiny národa ruského*. Praha : Maticе česká, 1889.
- PROKEŠ, Jaroslav. Literatura dějepisná. In *Československá vlastivěda 10*. Praha : Orbis, 1931, s. 254 - 305.
- PUTNA, Martin Cyril. *Obrazy z kulturních dějin ruské religiozity*. Praha : Vyšehrad 2015.
- PUTNA, Martin Cyril - ZADRAŽILOVÁ, Miluše. *Rusko mimo Rusko: dějiny a kultura ruské emigrace 1917 - 1991 1 - 2*. Brno : Petrov, 1993 - 1994.
- REIMAN, Michal. Na okraj pražsko-brněnských tezí. In *Slovanský přehled*, 2000, roč. 86, č. 3, s. 375 - 379.
- REIMAN, Michal. *Ruská revoluce. Únor - 25. říjen 1917*. Praha : Naše vojsko, 1967; 1991.
- RITTER, Ludvík. *Dějiny ruské od nejstarších dob až do nejnovějšího míru pařížského. Podle rozličných pramenů, hlavně podle Ustrjalova, sepsal L. Rittersberg*. Praha : Jaroslav Pospíšil, 1857.
- RYŠAVÝ, Martin. *Cesty na Sibiř*. Praha : Revolver Revue, 2008.
- SLÁDEK, Karel. *Cesty k bohodivství. Spiritualita v kontextu příběhů osobností „stříbrného věku“ ruského myšlení a ruské emigrace*. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2012.
- SLÁDEK, Karel. *Mystická teologie východoslovanských křesťanů*. Červený Kostelec : Pavel Mervart 2010.
- SLAVÍK, Jan. *Jaroslav Bidlo a slovanské dějepisectví u nás*. Praha : s.n., 1937.

- SLAVÍK, Jan. *Lev Nikolajevič Tolstoj jako historik*. Praha : s.n., 1912.
- SLAVÍK, Jan. Ruská revoluce a Lenin Zdeňka Nejedlého. In *Slovanský přehled*, 1938, roč. 30, č. 1, s. 6 – 18.
- SLAVÍK, Jan. *Ruská revoluce březnová ve vzpomínkách účastníků*. Praha : Melantrich, 1930.
- SLAVÍK, Jan. *Ruská revoluce listopadová ve vzpomínkách účastníků. Vítězství Leninovo*. Praha : Melantrich, 1931.
- SLAVÍK, Jan. *Všem, kdo uvažují o Sovětském Rusku*. Praha : Ústřední výkonný výbor československé strany národně-socialistické, 1933.
- STAŠEK, Antal. *Vzpomínky*. Praha : František Borový, 1925.
- STELLNER, František. *Rusko a střední Evropa 1 – 2*. Praha : Setoutbooks.cz, 2009 – 2012.
- SUNDHAUßEN, Hans. *Der Einfluß der Herderschen Ideen auf die Nationsbildungen bei den Völkern der Habsburger Monarchie*. München : R. Oldenbourg, 1973.
- ŠAUR, Josef. K jednomu středoevropskému pojetí Ruska (Josef Holeček). In POSPÍŠIL, Ivo (ed.). *Střední Evropa včera a dnes: proměny koncepcí*. Brno : Masarykova univerzita, 2015, s. 405 – 411.
- ŠESTÁK, Miroslav – VLČEK, Radomír. East European Studies. In PÁNEK, Jaroslav (ed.). *Historica. Historical Sciences in the Czech Republic, 7 – 8, Czech Historiography in the 1990s*. Prague : Institute of History, 2000 – 2001, s. 181 – 226.
- ŠMURLO, Jevgenij Francevič. *Kurie a pravoslavný východ v letech 1609 – 1654*. Praha : Jan Otto, 1928.
- ŠMURLO, Jevgenij Francevič. *Rusko v Asii a v Evropě*. Praha : Jan Otto, 1926.
- ŠMURLO, Jevgenij Francevič. *Vvedeníje v ruskuju istoriju*. Praga : Plamja, 1924.
- ŠPIDLÍK, Tomáš. *Ruská idea jiný pohled na člověka*. Velehrad : Křesťanská akademie Řím, 1996.
- ŠUSTA, Josef. *Dějepisectví. Jeho vývoj v oblasti vzdělanosti západní ve středověku a v době nové*. Praha : Historický klub, 1933.
- ŠVANKMAJER, Milan. *Kateřina II*. Praha : Svoboda, 1970. V upravené podobě ŠVANKMAJER, Milan. *Kateřina II.: lesk a bída impéria*. Praha : Lidové noviny, 2001.
- ŠVANKMAJER, Milan a kol. *Dějiny Svazu sovětských socialistických republik. Přehled politického vývoje společnosti 1. Dějiny Ruska*. Praha : Academia, 1967.
- ŠVANKMAJER, Milan a kol. *Dějiny Ruska*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1995.
- TECTANDER, Georg. *Dobrodružná cesta přes Rusko do Persie v letech 1602 – 1604*. Olomouc : Refugium Velehrad – Roma, 2014.
- TÉRA, Michal. *Perun – bůh hromovládců: sonda do slovanského archaického náboženství*. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2009.
- TÉRA, Michal. (ed.). *Svatí a hříšníci. Staroruská literatura 11. – 12. století*. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2015.
- TÉRA, Michal. (ed.). *Vyprávění o minulých letech: Nestorův letopis ruský: nejstarší staroruská kronika*. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2014.
- VALEČKA, Eduard. *Čech v Rusku – praktické rozmluvy česko-ruské a slovníčky odborné*. Praha : vlastním nákladem, b. d.
- VALEČKA, Eduard. *Obrazy z dějin ruských*. Praha : vlastním nákladem, 1903.
- VANDÁLKOVSKAJA, Margarita. Russkaja emigrantskaja istoričeskaja nauka v Československé republice (1919 – 1939). In BĚLOŠEVSKÁ, Ljubov (ed.). *Duchovní proudy ruské a ukrajinské emigrace v Československé republice (1919 – 1939)*. Praha : Slovanský ústav AV ČR, 1999, s. 47 – 95.
- VEBER, Václav. Česká historiografie o Rusku a Jan Slavík. Doslov po 80. letech. In SLAVÍK, Jan. *Leninova vláda (1917 – 1924)*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 289 – 339.
- VEBER, Václav. O studiu ruských dějin v České republice – zrušení Semináře východoevropských dějin na Filozofické fakultě v Praze. In *Slovanský přehled*, 2001, roč. 87, č. 1, s. 69 – 70.

- VEBER, Václav. Tradice české historiografie dějin Ruska a SSSR. In VEBER, Václav (ed.). *Ruské a sovětské dějiny v české poválečné historiografii*. Praha : Společnost pro výzkum střední a východní Evropy v České republice, 1996, s. 7 – 15.
- VILINSKIJ, Valerij Sergejevič. *Duch ruské církve*. Praha : Ladislav Kuncicř, 1930.
- VILINSKIJ, Valerij Sergejevič. *Duchovní život ruského národa*. Praha : V. Kotrba, 1931.
- VILINSKIJ, Valerij Sergejevič. *Pronásledování náboženství v Rusku*. Hlučín ve Slezsku : Exerciční dům, 1930.
- VILINSKIJ, Valerij Sergejevič. *Ruský národ a sjednocení církvi*. Olomouc : Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje, 1928.
- VILINSKIJ, Valerij Sergejevič. *Ruská revoluce 1825 – 1936*. Přerov : Společenské podniky, 1936.
- VILINSKIJ, Valerij Sergejevič. *Rus se dívá na Č.S.R.* Praha : Václav Petr, 1931.
- VILINSKIJ, Valerij Sergejevič. *K slovanské otázce: tři koncepce slovanské vzájemnosti*. Praha : Václav Petr, 1930.
- VILINSKIJ, Valerij Sergejevič. *V Rusku boj trvá / politické vraždy, procesy a spiknutí v SSSR*. Praha : Šolc a Šimáček, 1933.
- VLČEK, Radomír. Česká poválečná historiografie a studium ruských dějin od vlády Kateřiny II. do r. 1917. In VEBER, Václav (ed.). *Ruské a sovětské dějiny v české poválečné historiografii*. Praha : Společnost pro výzkum střední a východní Evropy v České republice, 1996, s. 21 – 36.
- VLČEK, Radomír. Česko-ruská jednota jako příklad spolku česko-ruské vzájemnosti. In *Kultúrne dejiny*, 2020, roč. 11, č. 1, s. 34 – 55.
- VLČEK, Radomír. Dobrovský, Rusko a rusofilství. In VAVŘÍNEK, Vladimír – GLADKOVÁ, Hana – SKWARSKÁ, Karolina (eds.). *Josef Dobrovský. Fundator studiorum slavicorum*. Praha : Slovanský ústav, 2003, s. 196 – 206.
- VLČEK, Radomír. *Impérium – stát – společnost. Proměny ruského impéria v 18. století*. Praha : Historický ústav, 2021.
- VLČEK, Radomír. *Josef Macůrek*. Praha : SSČ AV ČR, v. v. i., 2016.
- VLČEK, Radomír. Konstantin Dmitrijevič Kavelin: profesionalizace ruského dějepiscectví 19. století (příklad tvůrce ruské státoprávní školy). In HANUŠ, Jiří – VLČEK, Radomír (eds.). *Historik v proměňách doby a prostředí – 19. století*. Brno : Maticе moravská, 2007, s. 99 – 119.
- VLČEK, Radomír. Slovanská vzájemnost a panslavismus v českém pojetí v prvních letech po druhé světové válce. In *Slovanské historické studie*, 1997, roč. 23, s. 219 – 238.
- VLČEK, Radomír. Slovanství, panslavismus a rusofilství při formování moderního českého národa. In *Slovanské historické studie*, 2005, roč. 30, s. 59 – 109.
- VLČEK, Radomír. Tradice českých bádání o minulosti carského Ruska. In *Slovanský přehled*, 2017, roč. 103, č. 3, s. 539 – 588.
- VLČKOVÁ KRYČEROVÁ, Lenka. Česká rusistika v letech 1948 – 1968. Možnosti zpracování ruských a sovětských dějin. In POSPÍŠIL, Ivo – ZELENKA, Miloš – ZELENKOVÁ, Anna (eds.). *Aktuální problémy současné slavistiky: (jazyk – literatura – kultura – politika)*. Brno : Masarykova univerzita, 2015, s. 469 – 478.
- VLČKOVÁ KRYČEROVÁ, Lenka. Československo-sovětský institut ČSAV v prvním desetiletí tzv. normalizace a jeho rusistická bádání. In *Slovanský přehled*, 2018, roč. 104, č. 3, s. 825 – 851.
- VLČKOVÁ KRYČEROVÁ, Lenka. Proměny českého pohledu na Rusko. Příklad Zdeňka Sládka. In ULBRECHTOVÁ, Helena a kol. *Ruské imperiální myšlení v historii, literatuře a umění. Tradice a transformace*. Praha : Slovanský ústav AV ČR, v. v. i., 2015, s. 149 – 163.
- VLČKOVÁ KRYČEROVÁ, Lenka. Studium dějin Ruska a SSSR v Československé akademii věd 1950 – 1969. Československo-sovětský institut a Ústav dějin evropských socialistických zemí. In *Slovanský přehled*, 2015, roč. 101, č. 2, s. 319 – 355.
- VORÁČEK, Emil a kol. *V zájmu velmocí. Československo a Sovětský svaz 1918 – 1948*. Praha : Historický ústav, 2019.
- VYDRA, Zbyněk a kol. *Dějiny Ruska*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2017.

Internet

<<https://www.ottovo-nakladatelstvi.cz/inpage/historie/>> [12. 3. 2020].

<<http://iccees.org/>> [10. 7. 2019].

<http://www.wold.nkp.cz/spolecnost/SVVSE_titul.htm> [10. 7. 2019].

<<http://www.hiu.cas.cz/cs/organizacni-struktura/vyzkumne-centrum-dejin-vychodni-evropy.ep/>> [10. 3. 2021].

<<http://www.slavistika.slu.cas.cz/cs/node/5>> [10. 3. 2021].

SUMMARY

Past Tradition and New Approaches to Cultural History
in Czech Historical Russian Studies

During the more than two centuries of its existence, the discipline of Czech Historical Russian studies has significantly contributed to knowledge of the Russian past. In the study entitled *Past Tradition and New Approaches to Cultural History in Czech Historic Russian Studies*, this area was examined as a sub-field of Czech research about the Russian past. The paradigm of Russia was used in the sense of a geopolitical unit, as described by Russian historian Nikolay Mikhaylovich Karamzin at the beginning of the 19th century, with an emphasis on cultural-civilisational specifics, as defined by, for example, the German historian Ernest Troeltsch. The subject of cultural history, including the paradigm of its content as explained in the introduction to this paper, was construed within the intentions of British historian Peter Burke, taking into consideration his observation that the content of cultural history may be interpreted negatively rather than positively, i.e., what cultural history is not. Taking into account the fact that the discipline of Czech historical Russian studies has thus far not defined an objective to systematically process a synthetic model of Russia's cultural history and has solely focused on a slight indication of such a possibility and the individual topics introducing it, the study not only addressed not topics demonstrably innate to cultural history, but also topics that only partly touched on it or even those standing on the boundary between it and other sub-fields of historiography, particularly political, economic or legal history, or the history of ideas and ideologies, as well as the history of historiography.

The study demonstrated that Czech Historical Russian studies have gone through several stages within the model of cultural history defined in that way. They were formed in the second half of the 18th century in the context of the Czech treatment of the history of the Slavs and Slavism. Even at that time, its advantage was that it could be founded on verifiable sources. Some Czech historians of the second half of the 19th century built on this "foundation", so that this approach allowed them to see the possibility of comparing the Czech past with the Russian, or, more broadly, the Slavic past. While the key individual during the first stage was the founder of Czech expert research in the field of Slavic studies, the second stage was dominated by the historian Josef Kalousek, whose main focus was Czech history.

The first synthetic models of the Russian past, which started to appear in the mid-19th century, focused on political history. Their specific feature, not at all harmful, was the fact that they were based on the work of leading Russian historians. Contemporary Czech science lacked sufficient manpower and means to carry out its own analytic-synthetic processing of the entire Russian past.

The development of modern Czech historical research, which began after the institu-

tionalisation of Czech science in the latter decades of the 19th century, allowed independent analytical models of the Russian past to be formed as well as setting the direction towards independent synthesising processing. Although the so-called Goll's Historical School did not place emphasis on historical Russian studies, it did not completely overlook them either. This marked the initial establishment of this discipline as an independent historical sub-field. Prominent individuals such as Jaroslav Bidlo, Jan Slavík, and Josef Macůrek made a significant contribution in this direction during the inter-war period. Particularly the way historical Russian studies were conceived by Bidlo and Macůrek kept them tightly to general history and to the history of the Slavs. While Bidlo continued to emphasise a uniform view of the Slavs, Macůrek highlighted their heterogeneity. This fact was expressed by the title of his synthesis on the Russian past - *Dějiny východních Slovanů (The History of the East Slavs)*.

During that same period, modern West European approaches, as well as Russian ones, contributed to the interest of Czech Historical Russian studies in cultural history, or to at least some of its aspects. The activities of the Federation of East European Research, where Polish historians, who had long been drawing attention to the traditional Russian-Polish conflict, had significant influence, cannot be overlooked. This resulted in Josef Macůrek and other Czech Historical Russian studies experts becoming interested in the so-called East European (originally Byzantine) and West European (originally Roman) cultural civilisational profile. It was specifically within this profile that they tracked certain cultural history topics. In Macůrek's case, these topics were chiefly associated with religious beliefs and the church.

However, Czech historical Russian studies did not reach a comprehensive and unambiguous declaration regarding Russia's cultural history even during the inter-war period. Nonetheless, the work presented by the individuals mentioned above was highly valuable for learning about Russia's past. A major methodological change, and, as soon became obvious, also a change in the possible choice of topics about Russia's past, were brought about by the end of the World War II and, in particular, by the political changes that took place in February 1948. The so-called list of selected topics from Russian and Soviet history, the aim of which was to clarify the "historical traditions and historical experience of the Russian (Soviet) revolution movement", was remarkably super-sized, while conversely, the focus on cultural history or at least on related topics was considerably restricted. A certain change did occur in the mid-1960s. However, because of the lack of access to a resource base and to modern, particularly "Western", literature, this change did not make it possible to study cultural history to a proper extent. The individual cultural history topics only started to be examined in a more comprehensive way in the 1980s, but this only prepared a foundation for processing them further after 1989, when researchers were finally allowed to freely choose their topics of interest. Nevertheless, the study of Russia's cultural history continues to lag behind other topics of historical Russian studies in the Czech environment. Luckily, the work of individuals such as Martin C. Putna, František Stellner, Pavel Boček, Hanuš Nykl, Zbyněk Vydra, Michal Těra, Jitka Komendová, and others, provides a guarantee that at least some individual specific topics from Russia's cultural history will be pursued.

doc. PhDr. Radomír Vlček, CSc.
Historický ústav AV ČR, v. v. i., pobočka Brno
CZ-602 00 Brno, Veveří 97
e-mail: <vlcek@brno.avcr.cz>